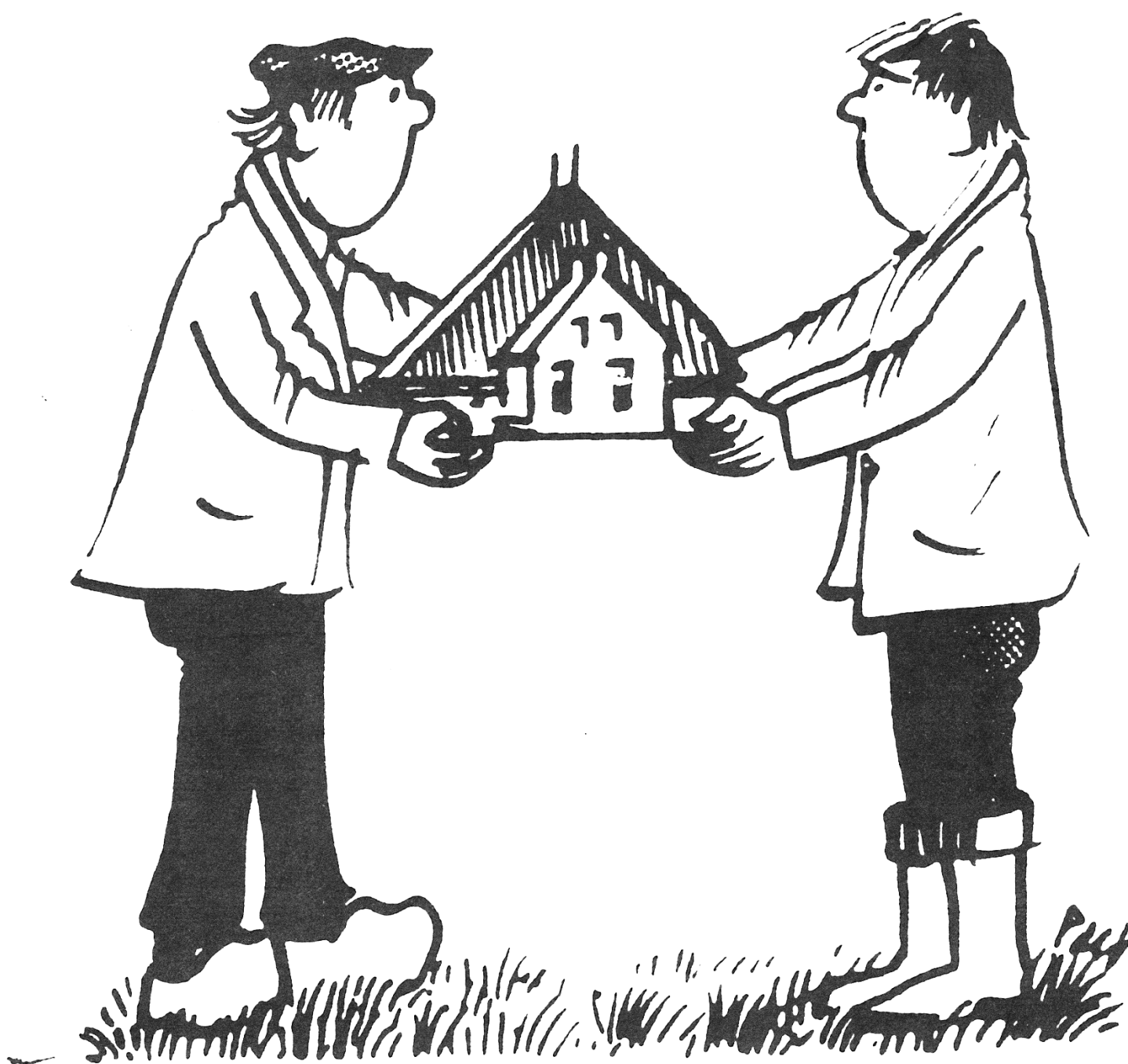

2021

Agrarische bedrijfsopvolging

De invloeden van de financiële- en fiscale aspecten binnen een bedrijfsopvolgingstraject

Afstudeerwerkstuk

Dronten, 13 mei 2021

Auteur:

K. Verbeek
Agrarisch ondernemerschap, Dier- en Veehouderij
Helvoirtseweg 1
5076 PK, Haaren
3025212@aeres.nl
+31(0)6 29860194

Stagebegeleider:

R. Heijs
rob@peetersadvies.com
+31(0)6 44233391

Stagebedrijf:

Peeters advies
Groenestraat 18
4849 PT, Dorst
+31(0)161 416770
info@peetersadvies.com

Afstudeerdocent:

J. Ludema
j.ludema@aeres.nl
+31(0)88 020 6000

Onderwijsinstelling:

Aeres hogeschool Dronten
De drieslag 4
8251 JZ, Dronten
+31(0)88 020 6000
info.hogeschool.dronten@aeres.nl

De financieel adviseur voor agrarische ondernemers

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport. Afbeelding voorblad: Aeres hogeschool logo (keydollar, 2020). Bedrijfsovername (agroadviseurs zuidwest, 2015).

Voorwoord

Mijn naam is Koen Verbeek, 24 jaar en woonachtig in Haaren (NB). Voor u ligt het afstudeerwerkstuk “agrarische bedrijfsopvolging”. Dit afstudeerwerkstuk is geschreven in het kader van de opleiding, Agrarisch ondernemerschap richting Dier- en Veehouderij. Deze studie wordt gevolgd aan de Aeres hogeschool Dronten.

De bedrijfsovername van een agrarisch bedrijf, wordt steeds complexer. Tegelijkertijd is er een trend merkbaar, waarbij er steeds meer bedrijfsopvolgers voor agrarische bedrijven zijn. De potentiële opvolgers die er zijn, vragen zich vaak af of een onderneming überhaupt nog wel over te nemen is van de overdrager(s)?

In de toekomst ga ik mogelijk ook te maken krijgen met een bedrijfsopvolgingstraject van de agrarische onderneming van mijn ouders. Uit ervaring weet ik hoe complex de bijkomende materie kan zijn, dit heeft me getriggerd om door middel van dit afstudeerwerkstuk hier nader op in te gaan. Daarnaast hoop ik dat de overdrager(s) en de opvolger(s) binnen een agrarische onderneming, een beter inzicht krijgen op met name de financiële- en fiscale aspecten van een bedrijfsopvolgingstraject.

De financiële- en fiscale aspecten, die bij een bedrijfsovername komen kijken worden in dit afstudeerwerkstuk nader toegelicht. Wat tevens de basis is voor het opgestelde rekenmodel “bedrijfsopvolging”. Daarnaast worden de geraadpleegde bronnen gebruikt ter onderbouwing.

Bij het opstellen van dit afstudeerwerkstuk ben ik door diverse personen en partijen begeleid, die ik graag zou willen bedanken. Allereerst wil ik mijn afstudeerdocent en tevens eerste beoordelaar dhr. Ludema bedanken voor zijn begeleiding bij mijn afstudeertraject. Dank voor het vertrouwen en de positieve feedback. Daarnaast wil ik ook mijn mentor dhr. Valk, bedanken voor zijn begeleiding gedurende het afstudeer jaar. Tot slot wil ik graag het team van Peeters advies bedanken voor het bieden van de leuke en leerzame stageperiode. In het bijzonder wil ik dhr. Peeters en dhr. Heijs bedanken voor de ondersteuning en begeleiding gedurende de stageperiode.

Veel leesplezier gewenst.

Koen Verbeek

Dronten, 13 mei 2021

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Verklarende woordenlijst	5
Samenvatting	7
Summary	8
1. Inleiding	9
1.1 Toelichting	9
1.2 Aanleiding	11
1.3 Relevantie	11
1.4 Theoretisch kader	12
1.4.1 Bedrijfsopvolging	12
1.4.2 Rechtsvormen	15
1.4.3 Belastingwetten	17
1.4.4 Financiële aspecten	20
1.4.5 Fiscale regelingen bedrijfsovername	26
1.5 Knowledge gap en afbakening	28
1.6 Hoofdvraag	29
1.7 Deelvragen	29
1.8 Doelstelling	30
2. Plan van aanpak	31
2.1 Planning	31
2.2 Materiaal	31
2.3 Methode	31
3. Resultaten	33
3.1 Welke bijzondere bepalingen, die overwegend zijn opgenomen in de maatschapsakte, zijn van belang bij bedrijfsovername?	33
3.1.1 Beginsel van de overeenkomst	33
3.1.3 Bedingen en clausules	34
3.2 Hoe wordt de overnamesom bepaald, op basis van de maatschap akte?	35
3.2.1 Juridische inbreng	35
3.2.1 Opbouw en verdeling	36
3.2.2 De overnamesom bepalen	37
3.3 Welke invloed hebben de fiscale faciliteiten op de belastingverplichtingen voor de overdrager(s) en opvolger(s)?	38
3.3.1 Gevolgen overdrager(s)	38

3.3.2 Gevolgen opvolgers	39
3.4 Hoe kunnen de actuele norm gegevens in het rekenmodel geüpdatet worden?	40
3.4.1 Ophalen van de actuele norm gegevens (welke en locatie)	40
3.4.2 Welke norm gegevens dienen er te worden geüpdatet?	40
3.4.3 Uit welke bron kunnen de norm gegevens geüpdatet worden?	40
3.4.4 Zijn er bijzonderheden bij bepaalde norm gegevens?	40
3.4.5 Wanneer kunnen de norm gegevens geüpdatet worden?	40
3.5 Op welke wijze kan de toepasbaarheid van het rekenmodel getoetst worden?	41
3.5.1 Toetsing rekenmodel	41
4 Discussie	42
4.1 Samenvatting resultaten van de deelvragen	42
4.2 Reflectie	44
4.2.1 Het proces	44
4.2.2 De methode	45
5 Conclusie & aanbevelingen	46
5.1 Conclusie deelvragen	46
5.1.1 Conclusie deelvraag 1; " Welke bijzondere bepalingen, die overwegend zijn opgenomen in de maatschap akte, zijn van belang bij bedrijfsovername? "	46
5.1.2 Conclusie deelvraag 2; " Hoe wordt de overnamesom bepaald, op basis van de maatschap akte? "	47
5.1.3 Conclusie deelvraag 3; " Welke invloed hebben de fiscale faciliteiten op de belastingen voor overdrager(s) en opvolger(s)? "	47
5.1.4 Conclusie deelvraag 4; " Hoe kunnen de actuele norm gegevens in het rekenmodel geüpdatet worden? "	48
5.1.5 Conclusie deelvraag 5; " Op welke wijze kan de toepasbaarheid van het rekenmodel getoetst worden? "	48
5.2 Conclusie hoofdvraag	48
5.3 Aanbevelingen	49
5.3.1 Aanbevelingen lezer	49
5.3.2 Aanbevelingen vervolgonderzoek	49
Bibliografie	50
Bijlagen	54
1. Checklist schriftelijk rapporteren.	54
2. Planning	55

Verklarende woordenlijst

Begrip:	Verklaring:
<i>Algemene-Rekenkamer</i>	Onafhankelijk orgaan dat toezicht houdt op de bestedingen van overheids gelden (Ensie, 2020).
<i>Arbeidsinzet</i>	De besteedde uren in een bepaald doel, opdracht of onderneming. Vaak uitgedrukt in; Volledige arbeidskracht (VAK) of arbeidsjareenheden (AJE) (Wageningen University & Research, z.d.).
<i>Agrocomplex</i>	Logistieke term, die verwijst naar alle activiteiten die betrekking hebben op de productie, opslag en het vervoer van agrarische producten (Ensie, 2016).
<i>BBP</i>	Bruto Binnenlands Product; de totale toegevoegde waarde van alle in een land geproduceerde goederen en diensten (CBS, 2019).
<i>Bedinging</i>	Het voor elkaar kunnen krijgen, dat iets afgesproken wordt (Ensie, 2020).
<i>Clausule</i>	Een afzonderlijk geschreven zin of bepaling. Het is een bepaling in een overeenkomst, waar men zich aan dient te houden (Ensie, 2020).
<i>Continuïteits-percentage</i>	De continuïteit van een onderneming waarborgen. Vaak door middel van een bedrijfsopvolging (Ensie, 2017).
<i>Cultuurgrond</i>	Perceel in cultuur gebracht of voor cultuur geschikt is gemaakt met beteelbare oppervlakte (Kadaster, z.d.).
<i>Familiebedrijf</i>	Een familiebedrijf kan gedefinieerd worden als het aan minstens twee van de drie onderstaand criteria voldoet (Nyenrode business universiteit, z.d.): 1. Meer dan 50 % van het vermogen is in eigendom van één familie. 2. Er is maar één familie die invloed uitoefent op de bedrijfsstrategie en opvolgingsbeslissingen. 3. De meerderheid of minstens twee personen binnen de onderneming zijn afkomstig uit één familie.
<i>Gecombineerde-opgave</i>	Jaarlijkse verplichte opgave voor agrarische ondernemers. Hiermee worden gegevens verstrekt ten behoeve van, landgebruik en mestwetgeving aan het RVO. Waarbij het mogelijk subsidies aan te vragen (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, z.d.).
<i>Gemeenschap van-Goederen</i>	Goederen en vermogens die in het huwelijk, toebehoren aan beide echtgenoten (Ensie, 2017).
<i>Huwelijkse-Voorwaarden</i>	Zijn afspraken over de verdeling van eigendommen, nadat het huwelijk is voltrokken. Bepaalde bezittingen of schulden worden uitgesloten van de gemeenschap in goederen (Ensie, 2016).

<i>Knowledge gap</i>	Beschrijving van de bekende en nog onbekende informatie (Scribbr, z.d.)
<i>Kostprijs</i>	De kostprijs geeft aan hoeveel het een agrarisch ondernemer kost, om een bepaald product (vaak per eenheid) te produceren (Wageningen university & research, 2020-2021).
<i>KVK</i>	Kamer van koophandel; registreert, biedt informatie, voorlichting en ondersteuning aan ondernemers (KVK, z.d.).
<i>Lonende exploitatie</i>	Het scenario waarbij een positief financieel resultaat te realiseren is (Ensie, 2020).
<i>Mestboekhouding</i>	De registratie van be- en verwerking van dierlijke mest en overige mineralenmeststoffen, met de daarbij komende transporten (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, z.d.).
<i>Opvolging</i>	Het meerzijdige en de leesbaarheid, waarmee overdrager(s), hieronder <u>"overdracht"</u> en opvolger(s) <u>"overname"</u> benoemd worden (Ruis, Smit, Span, Braaksma, & Prince, 2014).
<i>Overdracht</i>	De oudere generatie neemt het initiatief en is vaak leidend binnen het proces. Het eigendom van een bedrijf verandert. Het eigendom is verenigd in de persoon van, ondernemer. De oude ondernemer is in een nieuwe situatie geen eigenaar meer (Ruis et al., 2014).
<i>Overname</i>	De jongere generatie is hierbij leidend. De overgenomen onderneming bestaat niet meer als zodanig, er is geen opheffing maar er is/zijn opvolger(s), die de onderneming veel al in gemoderniseerde en/of uitgebreide vorm overnemen (Ruis et al., 2014).
<i>Rechtsvorm</i>	De juridische ondernemingsvorm, wat onder meer de (privé-) aansprakelijkheid voor schulden en belastingverplichtingen bepaalt (ondernemersplein.kvk, z.d.).
<i>RVO</i>	Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, z.d.).
<i>Stille reserves</i>	Is het verschil tussen de (getaxeerde) verpachte waarde en de fiscale boekwaarde (NAJK, 2014).

Samenvatting

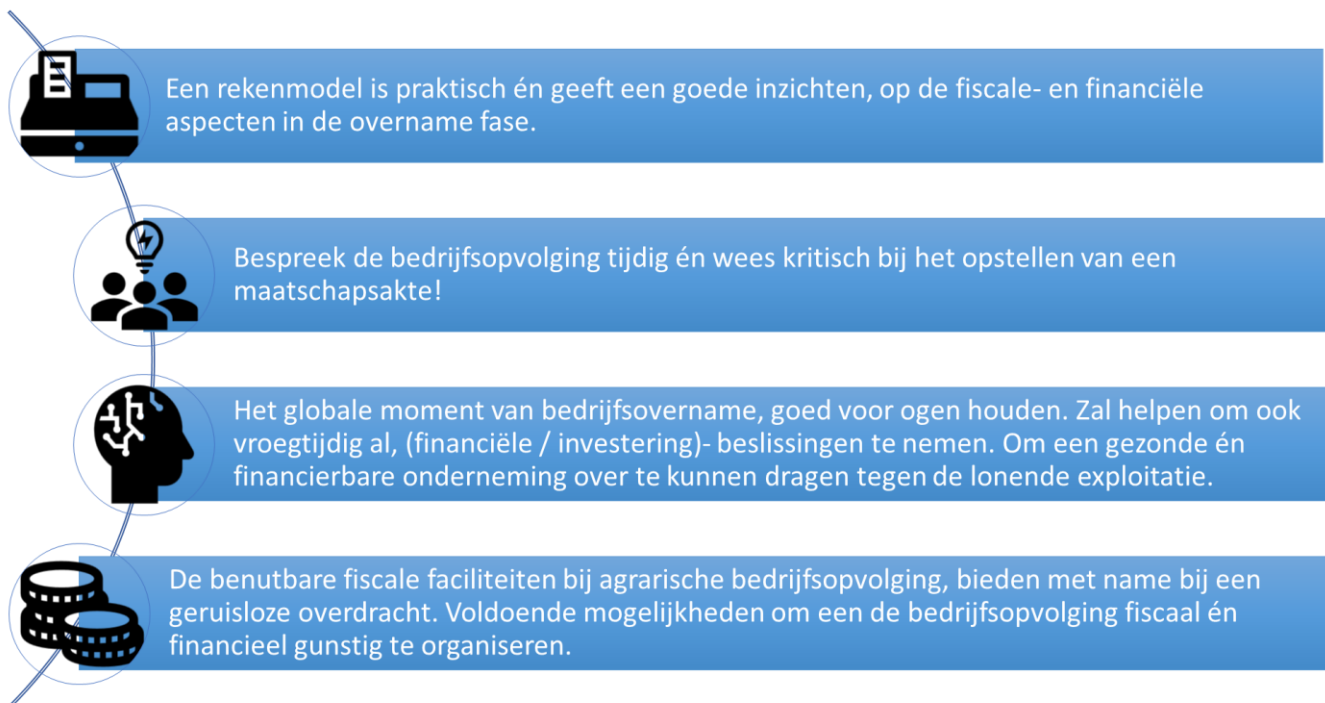
Er is in de lastige tijd voor de agrarische sector, nog altijd een toename in het aantal potentieel bedrijfsopvolgers waarneembaar. Het ondernemerschap wordt steeds belangrijker en daarbij zijn de fiscale- en financiële aspecten van groots belang. De kennis én keuzes op deze aspecten bepalen grotendeels, de ontwikkeling van de ondernemer(s) en de onderneming. Dit is medebepalend om een gezonde bedrijfsopvolging te kunnen realiseren.

Om hierover meer duidelijkheid en inzicht te creëren, is er vanuit het oogpunt op de bedrijfsopvolging in de melkveehouderij, de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Hoe ziet een rekenmodel eruit, waarbij de financiële- en fiscale aspecten van een overnamefase in de melkveehouderij, inzichtelijk worden gemaakt?

Om aan de hand van deelvragen de hoofdvraag te kunnen beantwoorden. Is er in dit kwalitatieve onderzoek, veel theorie verzameld. Hiervoor zijn vele digitale bronnen geraadpleegd, (hand)boeken over bedrijfsopvolging en is er informatie verkregen door het voeren van gesprekken, met accountants en fiscalisten.

Uit het onderzoek, komt voornamelijk naar voren, dat agrarische bedrijfsopvolgingen in de melkveehouderij nog goed mogelijk zijn. Mits er rekening wordt gehouden met onderstaand overzicht van conclusies en aanbevelingen (*figuur 1*):

Figuur 1 Samenvatting conclusies en aanbevelingen

De huidige fiscale faciliteiten bieden dus voldoende mogelijkheden. Echter staan deze ter discussie, wat de interessante toepasbaarheid ervan voor de toekomst, in de weg kan komen te staan. Bedrijfsopvolgingen die al ver gevorderd zijn, kunnen er goed aan doen concretere stappen te ondernemen.

Summary

In the difficult times for the agricultural sector, there is still an increase in the number of potential business successors. Entrepreneurship is becoming increasingly important, and the tax and financial aspects are of great importance. The knowledge and choices in these aspects largely determine the development of the entrepreneur (s) and their company. This is partly decisive for achieving a healthy business succession.

In order to create more clarity and insight about this, the following main question has been formulated from the perspective of business succession in dairy farming:

What does a calculation model look like, where the financial and fiscal aspects of a takeover phase in dairy farming are made transparent?

To answering the main question on the basis of sub-questions. Much theory has been collected in this qualitative research. For this, many digital sources were consulted, books and manuals on business succession and information was obtained through discussions with accountant and tax specialists.

The research mainly shows that agricultural business successions in dairy farming are still quite possible. Provided that the following conclusions and recommendations are taken into account (*figure 2*):

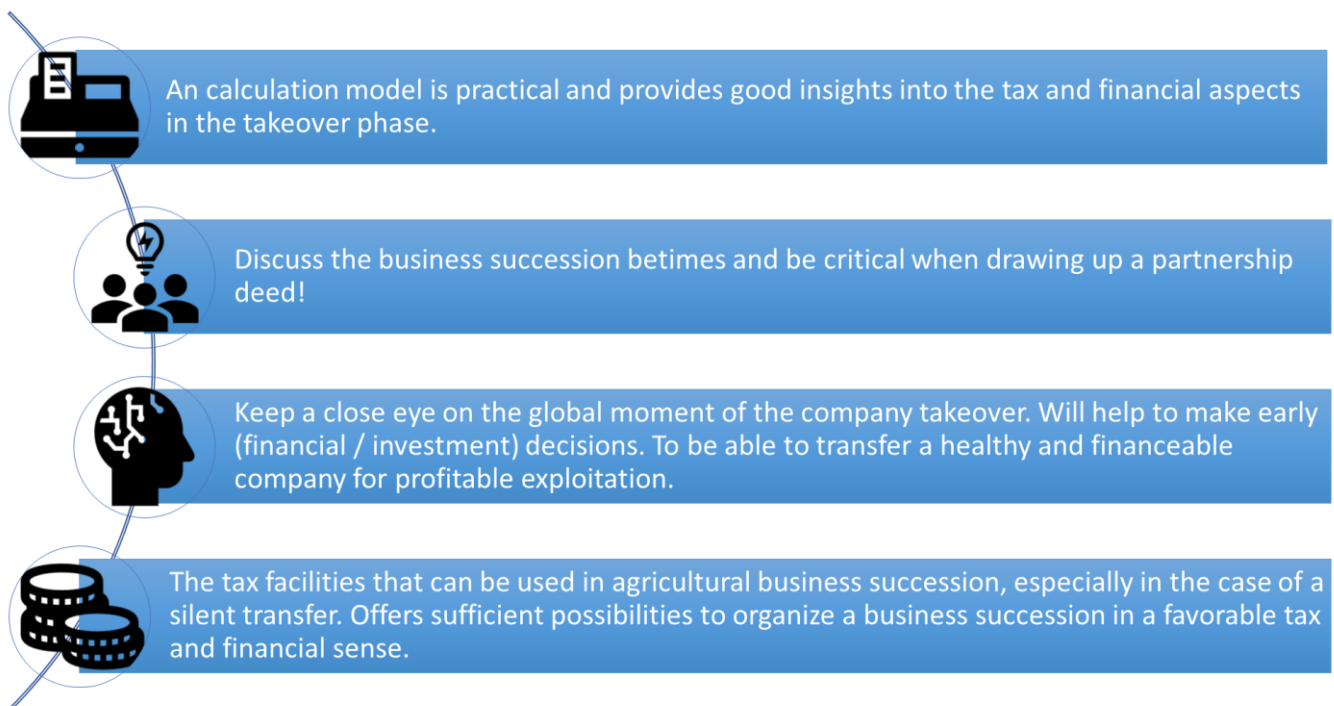

Figure 2 Summary of conclusions and recommendations

The current tax facilities therefore offer sufficient possibilities. However, these are up for debate, which may hinder their interesting applicability for the future. Business successions that have already been realized a long way can do well to take more concrete steps.

1. Inleiding

In hoofdstuk 1 wordt ingegaan op het hoofdonderwerp, bedrijfsopvolging. Allereerst wordt een toelichting gegeven op het onderwerp. Vervolgens wordt de aanleiding van het onderwerp beschreven. De relevantie van het onderzoek wordt beschreven met daaropvolgend het theoretisch kader. Hierna volgt de knowledge gap en de afbakeningen. Aan de hand van deze beschrijving wordt de hoofdvraag geformuleerd met de daarbij horende deelvragen. Vervolgens wordt de doelstelling van dit afstudeerwerkstuk beschreven.

1.1 Toelichting

Ondanks de alsmaar veranderende wet- en regelgevingen, zijn er nog altijd jongeren die vol passie en goede moed een agrarisch onderneming willen overnemen of starten. Uit de meest recente bronnen, onderzoeken en overige gegevens blijkt, dat van de huidige agrarische ondernemers van 55 jaar en ouder in 2020 41% een beoogd opvolger had. In 2000 was dit slecht 31%. Deze gegevens zijn afkomstig uit de gecombineerde opgave, waarin aan de ondernemers van eenmanszaken en maatschappen, die ouder dan 50 jaar zijn, wordt gevraagd of er een beoogd bedrijfsopvolger aanwezig is (CBS-landbouwtelling, 2017).

Of de beoogde opvolgers ook daadwerkelijk tot een bedrijfsovername gaan komen is nog maar de vraag. In de afgelopen jaren zijn agrarische ondernemers voor veel gecompliceerdere uitdagingen komen te staan, zoals (Vink & Boezeman, Naar een weekend perspectief voor de Nederlandse landbouw. Voorwaarden voor verandering., 2018):

- Maatschappelijke druk;
- Klimaatdoelen;
- Biodiversiteit;
- Dierenwelzijn;
- Volksgezondheid;
- Stijgende kosten en dalende opbrengstprijzen;
- Lagere rendementen;
- Minder vakkundig personeel;
- Dure technologische ontwikkelingen;
- Wisselend en onduidelijk landbouwbeleid.

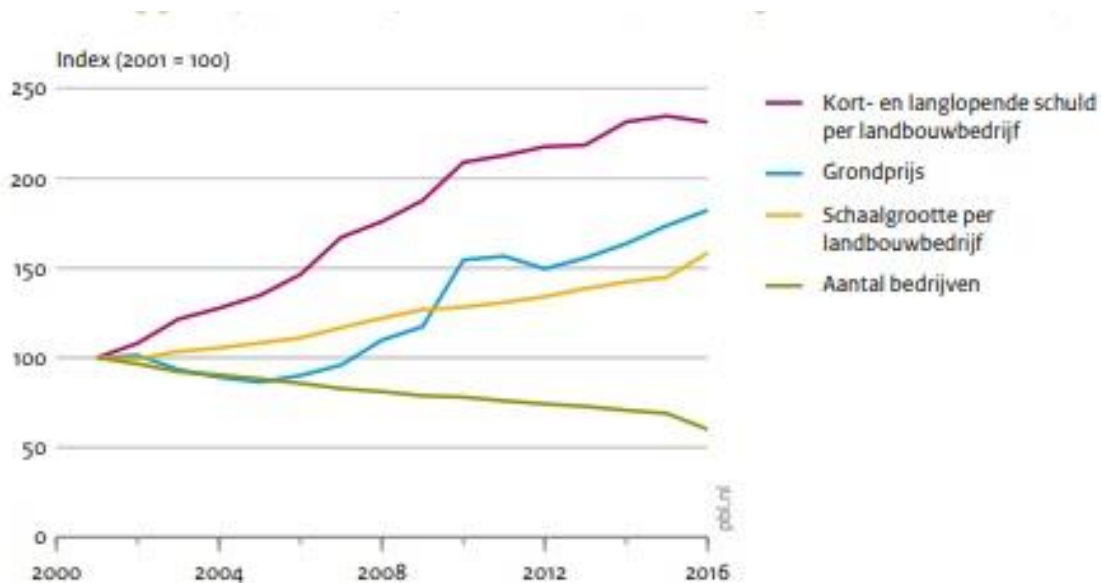
Toch zijn er bij ondernemingen met een toenemende bedrijfsomvang, meer opvolgers waarneembaar. Dit heeft te maken met het feit dat bij deze ondernemingen vaak, de winstgevendheid hoger is. Dit vormt een betere uitgangsbasis voor de potentiële bedrijfsopvolgers. Tevens zijn de opvolgers binnen deze situaties vaak gefocust op het belang van hun sociaal leven. Door een grotere bedrijfsomvang, wordt er meer geautomatiseerd en met personeel gewerkt, waardoor er door de opvolger(s) de werk en privé balans flexibeler kan worden ingedeeld (Wageningen University & Research, 2017).

Van oudsher is de melkveehouderij de sector met het hoogste opvolgingspercentage, namelijk 55%. Dit is fors meer dan het opvolgingspercentage van 37% bij akkerbouwbedrijven en 22% bij glastuinbouwbedrijven.

Het continuïteitspercentage weergeeft het aantal bedrijven dat naar verwachting op middellange termijn (komende tien à vijftien jaar) zal worden voortgezet. Dit percentage lag voor de land- en tuinbouw in het jaar 2016 op 64%. Hieruit kan opgemaakt worden dat de trend van stoppende bedrijven met 2 à 3% per jaar zal worden doorgezet. Dit is gemeten op de middellange termijn van vijftien jaar.

Uit de periode van 2011 tot 2015, blijkt dat de arbeidsinzet per ondernemer flink toeneemt, na bedrijfsopvolging. In deze periode is de groei in het aantal stuks melkvee en oppervlakte cultuurgrond gering. Uit de vermogensposities binnen deze periode kan opgemaakt worden, dat bedrijfsoverdrachten financieel lastiger worden. Er is voor de opvolger(s) binnen deze periode een toename in de lang lopende schulden van gemiddeld €250.000,-.

De bedrijven die binnen deze periode zijn overgenomen, waren in staat om de kostprijs te verlagen met 7%. Uit de huidige beschikbare gegevens, is dit enkel te verklaren door een verhoogde melkproductie per koe (Wageningen University & Research, 2017) (*figuur 3*).

Figuur 2 Samenhang grondprijs, schuld per landbouwbedrijf, schaalgrootte en aantal bedrijven (Agrimatie, z.d.).

Om deze redenen zoals weergegeven in *figuur 3*, vinden naar verhouding steeds minder bedrijfsopvolgingen plaats, wat zorgwekkend kan zijn. De agrarisch ondernemers in Nederland, dragen ten slotte bij aan de internationale- en nationale economie, werkgelegenheid, onderhoud & behoud van het landschap en niet te vergeten de lokale voedselvoorziening.

1.2 Aanleiding

De aanleiding voor het schrijven van dit afstudeerwerkstuk komt voort uit de vraag of ondernemers en betrokkenen bij een bedrijfsopvolgingstraject. Nog wel duidelijk voor ogen hebben wat er bij een bedrijfsopvolgingstraject komt kijken. De financiële- en fiscale aspecten zijn hierbij vaak voor de ondernemers lastige zaken.

Deze vraag heeft een nauwe samenhang met de als maar toenemende en het voortdurende wisselende politieke beleid, wat gevoerd wordt omtrent de Nederlandse landbouw. Wat wordt versterkt door de als maar dalende rendementen in de melkveehouderij (Vink & Boezeman, Naar een wenkend perspectief voor de Nederlandse landbouw. Voorwaarden voor verandering., 2018). Hierdoor voelen jongeren zich vaker minder gesteund worden, door met name de overheid, om een agrarische onderneming over te nemen.

Voor de stoppende ondernemers en de opvolger(s) is de overname vaak een complex en langdurig traject, met name emotioneel gezien. Laat staan dat daarbij de beide partijen ook nog de complexe en vaak fiscale en financieel zware materie, moeten verwerken. Dit beschrijft deels de aanleiding voor het schrijven van dit werkstuk.

Het onderwerp sluit aan op de afstudeerstage bij "Peeters advies". Dit adviesbureau werkt met een team van ongeveer 12 veelal flexibel inzetbare medewerkers. Het bedrijf richt zich met name op de fiscale- en financiële administratie & advisering van melkveehouderijen. Ook worden bedrijfsplannen en mestboekhoudingen opgesteld. Het bedrijf is groeiende en heeft op dit moment ruim 200, voornamelijk melkveehouderijen, als klant.

Vanuit het stagebedrijf rustte de vraag of de fiscale- en financiële zaken met betrekking tot de bedrijfsopvolging, in een rekenmodel "bedrijfsopvolging" overzichtelijk weergegeven kon worden. Dit model is in eerste instantie bedoeld voor de bedrijfsadviseur, zodat deze op eenvoudiger- en overzichtelijkere wijze, een bedrijfsopvolging, op fiscaal- en financieel gebied kan doorrekenen. Aan het rekenmodel zijn beknopte berekeningen en beschrijvingen gekoppeld. Op basis van het rekenmodel kan de bedrijfsadviseur op een begrijpelijke wijze aan de klant uitleg verschaffen. Dit onderzoek zal dienen als theoretische basis voor het rekenmodel "bedrijfsopvolging".

1.3 Relevantie

Het onderwerp van dit afstudeerwerkstuk is relevant voor vele geïnteresseerden, waaronder studenten, familiebedrijven, beoogde opvolger(s) en de overdrager(s). Ook voor overige betrokkenen, zoals bedrijfsadviseurs in de agrarische sector is dit onderwerp interessant. Met name voor de bedrijven die in een bedrijfsopvolgingstraject stappen, is dit afstudeerwerkstuk relevant te noemen.

Bedrijfsopvolging is indirect ook relevant te noemen, voor de gehele Nederlandse maatschappij. Agrarische bedrijven dragen bij aan het behoud van het Nederlandse landschap. Waarmee de ondernemers proberen op een duurzame wijze voedsel te produceren voor de Nederlandse- en wereldmarkt.

De definitie duurzaam wordt geïnterpreteerd als; Een bedrijfsvoering waarbij zuinig en bewust omgegaan wordt met de nodige primaire productiemiddelen, zoals grond en water. Om daarmee de onderneming door te kunnen geven aan de volgende generatie. Die daarna weer de verantwoordelijkheid kan dragen voor het behoud ervan.

1.4 Theoretisch kader

Dit hoofdstuk wordt ingevuld met de beschrijving van onder andere de belangrijkste relevante begrippen en faciliteiten. Er worden toelichtingen gegeven op de actuele en beschikbare informatie over het onderwerp. Op deze manier kunnen de deelvragen, op een onderbouwde manier beantwoord worden.

Allereerst zal het onderwerp, bedrijfsopvolging in zijn algemeenheid, beschreven worden. Hierbij komen de actualiteiten en lopende discussies omtrent dit onderwerp aan bod. Vervolgens zal er dieper op dit onderwerp in gegaan worden, door een beschrijving van de soorten bedrijfsopvolging. De verschillende fases met betrekking tot een bedrijfsopvolgingstraject worden beschreven.

Daarnaast zal er een verdiepende theorie zijn, in belastingwetten die van toepassing zijn. Tot slot zullen de financiële aspecten en fiscale regelingen, die van toepassing zijn op een bedrijfsopvolgingstraject nader omschreven worden.

1.4.1 Bedrijfsopvolging

In het afgelopen decennium, is het aantal landbouwbedrijven in Nederland gedaald. De landbouw heeft in dit decennium een vrij constante tot licht stijgende bijdrage geleverd aan de Nederlandse economie. Dit door een toename van exportproducten, met een toenemende productwaarde (CBS, 2020).

In 1950 bedroeg de gemiddelde omvang 5,7 hectare en inmiddels 32,4 hectare per landbouwbedrijf. Een toename in werkgelegenheid is mede af te leiden aan, de specifiekere en specialistischere productie en afzet van landbouwproducten (CBS, 2020).

In 2019 werd voor €94,5 miljard aan landbouwgoederen geëxporteerd. Waarmee een groei van 4,6% is gerealiseerd ten opzichte van 2018 (€90,4 miljard). Wat het resultaat is van de stijging in exportprijzen en het grotere exportvolume. Deze cijfers laten zien dat de Nederlandse landbouw een belangrijke positie heeft voor zowel de economie, als voedselvoorziening in binnen- en buitenland. De wereldwijde bevolkingsgroei en de vraag naar duurzamere voedselproductie, zorgen ervoor dat vraag naar Nederlandse landbouwgoederen positief blijft stijgen (Rijksoverheid, 2020).

Dit beschrijft daarmee het belang van de agrarische bedrijfsopvolgingen in Nederland.

Soorten bedrijfsopvolging

De opvolging van een onderneming wordt opgedeeld in twee vormen, de opvolging in familiaal verband en de opvolging door derden, vaak in de vorm van verkoop. In sommige situaties, blijft een familiale controle op de onderneming, maar wordt die gerund door een bedrijfsleider (Lievens, 2006).

Familiale opvolging

Bij alle typen agrarische bedrijven is het verstandig om tijdig een familiale opvolging uit te werken, ter voorbereiding op onvoorziene omstandigheden als, overlijden, arbeidsongeschiktheid of echtscheiding (Voordeckers & Gils, 2003).

Met een tijdige planning van de familiale opvolging, kunnen de sterke punten van het familiebedrijf behouden worden. De sterke punten van een familiebedrijf zijn: betrokkenheid, toewijding, loyaliteit, specifieke kennis, specialismen, flexibiliteit, langetermijngerichtheid en stabiliteit.

De opvolgers verwerven, bij deze vorm van opvolging, al vroegtijdig markt- en productkennis. Daarnaast krijgen ze al in een vroeg stadium contact met het bestaande netwerk.

Hierdoor zijn deze bedrijven in staat zich goed aan te passen aan de omstandigheden en daarmee de continuïteit van de onderneming te waarborgen (BDO, 2005) (Miller & Le Breton-Miller, 2008).

De overdrager(s) en opvolger(s) hebben bij deze vorm van opvolging, al zeer lang een nauwe samenwerking. Wanneer meerdere kinderen onderdeel uitmaken van het gezin en daarnaast ook potentieel opvolger zijn, kan dit leiden tot onenigheid binnen het gezin. Het is dan van belang dat er een duidelijke gedeelde strategie en visie is (Bosch, 2016).

Verkoop aan derden

Het komt de laatste jaren regelmatig voor, dat binnen de familie geen opvolging is voor de onderneming. In deze situatie wordt vaak geprobeerd, de onderneming door derden te laten voortzetten, wat vaak ook de enige optie is. In enkele situaties wordt een andere bestemming gezocht voor de onderneming, maar dit is lang niet altijd overal mogelijk. Overdracht van een familiebedrijf aan derden is vaak een stuk lastiger. Dit heeft er mee te maken, dat door de stoppende familie, zowel financieel als emotioneel, veel geïnvesteerd is in de onderneming. Zo wordt vaak al generaties lang op een locatie gewerkt en bijvoorbeeld ook gefokt in een eigen veestapel (Bosch, 2016).

Familiale controle op onderneming

Wat voorheen niet gebruikelijk was, is de tegenwoordig steeds meer in opkomst, de verkoop aan derden met een familiale controle op de onderneming. Dit komt doordat ondernemingen steeds lastiger over te nemen zijn of dat de betreffende familie het bedrijf niet wil verkopen aan derden.

Bij deze manier van ondernemen, wordt vaak een bedrijfsmanager op de onderneming gezet. Op deze manier wordt de onderneming op een gecontroleerde manier, draaiende gehouden. In deze situatie, wordt soms bij een langdurig goede samenwerking, het bedrijf overgenomen door de bedrijfsmanager (Bosch, 2016).

Fases bedrijfsopvolging

Bedrijfsopvolging is een proces dat vaak vijf tot tien jaar duurt. Hierbij zijn vaak vier partijen betrokken: de familie, het familiebedrijf, de eigenaar(en) van het familiebedrijf en individuen, waaronder de overdrager(s) en opvolger(s). Geleidelijk aan wordt de leiding, eigendom, controle en kennis overgedragen aan de opvolger(s).

Op de eerste plaats wordt de leiding over de onderneming overgedragen. De opvolger(s) zal als het ware de functie als bedrijfsleider innemen. Vervolgens vindt de daadwerkelijke overdracht van de eigendommen plaats. De controle van de onderneming zou dan grotendeels bij de opvolger(s) moeten liggen. In de praktijk blijkt dat de overdrager(s), vaak nog veel gemoeid zijn met de onderneming. Kennis wordt veelal voor- en tijdens het overnameproces gevormd. Waarbij het sociaal kapitaal, waaronder de persoonlijke- en zakelijke netwerken, als erg waardevol beschouwd worden. Dit brengt namelijk informatie, ideeën, contacten, emotionele steun, vertrouwen en samenwerking (Lievens, 2006).

1. Voorfase

De voorfase is de fase waarin er door de potentiële opvolger(s), de keuze wordt gemaakt om de onderneming over te nemen. Hier hebben de studie- en beroepskeuze van de opvolger(s) een belangrijke invloed op.

Er wordt door zowel de overdrager(s) als de opvolger(s) uitgesproken wat van elkaar verwacht wordt. Ook worden hier de overige familieleden bij betrokken, om inzichtelijk te krijgen wat hun verwachtingen zijn, wat betreft de eerste stappen naar een overnameproces toe (Dekker, Rigtering, & Veldhuizen, 2015) .

2. Samenwerkingsfase

Gedurende de samenwerkingsfase wordt voor zowel de potentiële opvolger(s), als voor de overdrager(s), de daadwerkelijke opvolging steeds inzichtelijker. De potentiële opvolger(s), gaat in deze situatie volledig in de onderneming werken, dan wel buiten de onderneming aan het werk. In beide gevallen worden de potentiële opvolger(s) beïnvloed door verschillende aspecten, waardoor de potentiële opvolger(s) aan het denken gezet worden.

De opvolger(s) zal moeten bewijzen in staat te zijn de onderneming te runnen. De overige gezinsleden, dienen op termijn wat meer uit het familie bedrijf te treden en zich te focussen op hun eigen capaciteiten, die door de opvolger(s) ook gerespecteerd dienen te worden (Lievens, 2006).

3. Overnamefase

Die overnamefase is het moment dat zowel de opvolger(s), als de overdrager(s), klaar zijn voor de overname door de opvolger(s). Er is voldoende ervaring opgedaan, de overname kan geschieden met een lonende exploitatie en daarbij de overdrager(s) voorzien van een goede oude dag.

Gedurende het gehele bedrijfsopvolgingstraject, dient ook rekening te worden gehouden met de overnamesom en financiering. Dit door het plannen van investeringen en daarbij goed de hoogte van de huidige financiering in beeld te houden. Zodat op het moment van opvolging geen belemmeringen zijn, door een hogere financiering, wat af te lijden is aan reeds gedane of nog komende grote investeringen.

4. Na overname

Het is van groot belang dat ook na overname de opvolger(s), het grootste zeggenschap blijven houden in de onderneming. De overdrager(s), dient juist in deze fase het overdragen nog door te zetten. Belangrijk hierbij is dat echt alle taken zijn overgedragen, zodat er geen onenigheid kan ontstaan, die na overname nog voor grote problemen kunnen zorgen. De overdrager(s) zal het beste, alleen als sparringpartner(s) en met arbeid betrokken blijven bij de onderneming.

1.4.2 Rechtsvormen

Iedere agrarische onderneming staat ingeschreven bij de KvK, waar ook de desbetreffende rechtsvorm geregistreerd staat. De rechtsvorm bepaald; welke aansprakelijkheid de onderneming heeft, welke personen betrokken zijn en de geldende belastingwetgeving.

Om als ondernemer actief te zijn in een onderneming en om de meeste ondernemersfaciliteiten te kunnen benutten. Dient een ondernemer minimaal 1225 uur per jaar in de onderneming te werken. Waarvan zeker de helft van de tijd aan de onderneming besteed wordt (NAJK, 2014).

De keuze voor een bepaalde rechtsvorm wordt gebaseerd op; juridische, fiscale, sociale- en bedrijfseconomische aspecten. Uiteindelijk wordt de keuze voor een bepaalde rechtsvorm gebaseerd op de continuïteit van de onderneming.

Bij een rechtsvorm, wordt er onderscheid gemaakt tussen een rechtsvorm met rechtspersoonlijkheid en een zonder rechtspersoonlijkheid. Bij een rechtsvorm zonder rechtspersoonlijkheid wordt geen onderscheid gemaakt tussen de onderneming en de privésituatie. De ondernemers zijn hierbij privé aansprakelijk, voor eventuele schulden vanuit de onderneming. De volgende rechtsvormen vallen hieronder (Pijnenburg, 2011) (Stokkers, Meulen, & Dekking, 2012):

- Eenmanszaak;
- Maatschap (MTS);
- Vennootschap onder firma (VOF);
- Commanditaire vennootschap (CV).

De rechtsvorm met rechtspersoonlijkheid, maakt onderscheid tussen het ondernemingsvermogen en het privévermogen. Hierdoor kunnen de personen in de regel niet aansprakelijk gesteld worden voor de schulden van de onderneming. Hieronder vallen (Pijnenburg, 2011) (Stokkers, Meulen, & Dekking, 2012):

- Besloten vennootschap (BV);
- Naamloze vennootschap (NV);
- Coöperatie;
- Stichting;
- Vereniging.

Binnen de agrarische sector hebben rechtsvormen zonder rechtspersoonlijkheid, waaronder de maatschap (MTS) en vennootschap onder firma (VOF) de grootste toepasbaarheid. Voor de rechtsvormen met rechtspersoonlijkheid heeft de besloten vennootschap (BV) de grootste toepasbaarheid.

Echter is de toepasbaarheid van de besloten vennootschap (BV), vaak een onderdeel van de maatschap (MTS) en vennootschap onder firma (VOF). Daarom zullen alleen deze laatste twee rechtsvormen nader beschreven worden.

Rechtsvormen zonder rechtspersoonlijkheid

Maatschap

Dit is een samenwerking tussen twee of meerdere personen, dan wel 'maten' genoemd, binnen deze rechtsvorm. Iedere maat brengt kapitaal, kennis, goederen en/of arbeid in. Uit deze inbreng zal het voortvloeiende voordeel, dat behaald kan worden vanuit de maatschap, gedeeld moeten worden onder de maten. De mate van inbreng, verdeling en bevoegdheden worden beschreven in een maatschapsakte. Een maatschap zal altijd onder een gemeenschappelijke naam naar buiten toe treden.

Vaak zijn alle maten bevoegd, om werkzaamheden te verrichten en beslissingen te nemen. Beslissingen over investeringen tot een bepaalde investeringssom, kunnen onder een bepaald bevoegd gezag van een maat opgenomen worden in de maatschapsakte. De afspraken en handelingsbevoegdheden van elke maat, zoals beschreven in de maatschapsakte. Hoeven niet met derden gedeeld te worden.

Een maatschap wordt in theorie al beëindigd, als één maat uit de maatschap treedt. In de praktijk betekent dit vaak, dat financiële en fiscale zaken geregeld zullen moeten worden. Daarnaast zal een wijziging in de maatschapsakte doorgevoerd worden. Op deze manier kan de maatschap dan in de praktijk voortgezet worden (NAJK, 2014) (Pijnenburg, 2011) (Stokkers, Meulen, & Dekking, 2012).

Vennootschap onder firma

Dit is een samenwerkingsvorm met twee of meerdere personen, in dit geval 'vennoten' te noemen. Bij deze samenwerkingsvorm, brengt evenals bij de maatschap, iedere vennoot kapitaal, kennis, goederen en/of arbeid in. Alle vennoten zijn van rechtswege gezamenlijk aansprakelijk voor het geheel. Beperkte aansprakelijkheden door vennoten, zal in het vennootschapscontract opgenomen moeten worden. De afspraken en handelingsbevoegdheden van elke vennoot, zoals beschreven in het vennootschapscontract. Worden geacht openbaar te zijn naar belanghebbenden derden.

In tegenstelling tot de maatschap, zijn alle vennoten in de vennootschap onder firma, voor 100% aansprakelijk voor alle verplichtingen van de vennootschap onder firma. Een verschil met de maatschap is, dat bij een vennootschap onder firma, naar buiten wordt getreden onder alle verschillende achternamen van de vennoten binnen de firma.

Net zoals bij een maatschap, eindigt de samenwerking bij uittreding van één vennoot (NAJK, 2014) (Pijnenburg, 2011) (Stokkers, Meulen, & Dekking, 2012).

1.4.3 Belastingwetten

Bij een bedrijfsopvolging, geldt in de regel dat de overdrager(s) het bedrijf staken voor de fiscus. Dit is het moment dat afgerekend moet worden met de fiscus.

Om een bedrijfsopvolging te vergemakkelijken zijn er enkele fiscale faciliteiten. Deze faciliteiten bestaan voor de inkomstenbelasting, de overdrachtsbelasting en de schenk- en erfbelasting. Er kan een beroep gedaan worden op deze bedrijfsopvolgingsfaciliteiten, als er aan de in de wet genoemde voorwaarden wordt voldaan. Waarvan wel de belangrijkste voorwaarde, dat de onderneming minimaal vijf jaar voortgezet wordt.

De faciliteit met betrekking tot de inkomstenbelasting geeft de mogelijkheid om bij bedrijfsopvolging, de onderneming ruisend over te dragen of geruisloos door te schuiven. Ruisende overdracht betekend, overdracht tegen de waarde in het economisch verkeer (WEV). Hierbij moet de overdrager(s) direct afrekenen over de stakingswinst (ontstaan uit gerealiseerde stille reserves).

Bij geruisloze overdracht gaat de onderneming fiscaal tegen de boekwaarden over naar de opvolger(s). De stakende ondernemer hoeft bij een geruisloze overdracht dus niet direct fors af te rekenen met de fiscus. Dit komt omdat er vaak een lagere overnameprijs is, waarbij minder stakingswinst vrijkomt. De fiscale claim wordt echter doorgeschoven naar de opvolger(s). Door de opvolger(s) kan de belastingclaim gecompenseerd worden door, een lagere overnameprijs te bedingen. Geruisloze overdracht is daarom in de landbouwsector het meest voorkomend.

Bij de overdracht van een onderneming binnen de familie, kan de faciliteit overdrachtsbelasting benut worden. Hierbij geldt een vrijstelling van de overdrachtsbelasting over het onroerend goed (geen woning) én de ondergrond, wat overgenomen wordt.

De schenk- en erfbelasting faciliteit is er voor de landbouw omdat, de bedrijfsovername van een onderneming vaak niet mogelijk is zonder enige schenking van vermogen. Dit heeft er mee te maken dat het rendement ten opzichte van het geïnvesteerd vermogen niet in verhouding staan tot elkaar. Om die reden, wordt de overnamesom vaak lager, zodat de opvolger(s) toch met het verwachte lagere rendement, de onderneming overgenomen kan worden en de continuïteit ervan gewaarborgd kan worden (Redactie Rendement online, 2018).

Wet inkomstenbelasting

De wet IB (inkomstenbelasting), is een belasting met betrekking tot inkomen dat een natuurlijk persoon in Nederland geniet. Deze wet is op 1 januari 2001 in werking getreden. Voor rechtspersonen geldt de wet VPB (vennootschapsbelasting) van het jaar 1969. In deze wetten worden met name de, algemene bepalingen, tarieven (per box), heffingskortingen, aftrekposten wettelijk geregeld (Wetten.overheid, z.d.).

Bij staking van een onderneming, is stakingswinst verschuldigd bij de fiscus. De stakingswinst is opgebouwd uit; de stille reserves, goodwill, vrijval van fiscale reserves en de desinvesteringsbijtelling. De fiscale reserves bestaan uit; de herinvesteringsreserve (HIR), kostenegalisatiereserve (KIR).

Tot de stakingswinst behoren ook de bedrijfsmiddelen en voorraden die niet worden overgedragen, deze worden dan tot het privévermogen van de overdrager(s) gerekend, ook wel een fictieve levering genoemd. De overdrager dient de onttrekkingen tegen de waarde in het economisch verkeer te waarderen. Er dient dan met de fiscus afgerekend te worden over het verschil tussen de boekwaarde en de werkelijke waarde van de betreffende activa of passiva (Veen, Silvis, Meulen, & Voskuilen, 2015).

Over de totale stakingswinst moet inkomstenbelasting betaald worden aan de fiscus, omdat het een vorm van inkomen is in het betreffende boekjaar. Deze stakingswinst is om die reden ook belast in Box 1. De hoogte van het belastingtarief is mede afhankelijk van de AOW-leeftijd(en) van de overdrager(s).

Indien de overdrager(s) bij aanschaf van de betreffende goederen btw (belasting toegevoegde waarde) afgetrokken is, zal over die goederen, die als onttrekking worden beschouwd, btw verschuldigd zijn. Dit omdat, deze onttrekkingen op dat moment tot het privévermogen behoren. Er geldt een herzieningstermijn van tien jaar op onroerende zaken en vijf jaar voor roerende zaken. De goederen die binnen dit termijn vanuit de onderneming, naar het privévermogen van de overdrager(s) gaat. Zijn dan belast met de herziening van de btw.

Wet op belastingen voor rechtsverkeer

De wet op belastingen voor rechtsverkeer (WBRV), beschrijft de voorwaarden én vrijstellingen die van toepassing zijn op de overdrachtsbelasting. Dit wordt beschreven in artikel 15 van deze wet.

De overdracht van onroerende goederen is belast met overdrachtsbelasting. Daarvoor geldende de volgende belastingtarieven;

- 2% voor (bedrijfs-)woning en bijbehorende aanhorigheden (garage);
- 6% voor bedrijfsgebouwen en overig.

Als sprake is van geërfd onroerend goed, is er geen overdrachtsbelasting verschuldigd op de grond én ondergrond bedrijfsgebouwen. Bij schenking is de overdrachtsbelasting in de meeste gevallen al verrekend in de schenkbelasting.

Successiewet

De successiewet stamt uit 1956. Waarin de schenk- en erfbelasting artikelen zijn beschreven. In 2010 is de wet vernieuwd, waardoor de tarieven én vrijstellingen voor de schenk- en erfbelasting zijn vereenvoudigd. Voor de bedrijfsopvolgingsregeling zijn de artikelen 35b-f van toepassing. Deze wet heeft als doel, het wegnemen van de fiscale belemmeringen bij bedrijfsopvolgingen als gevolg van de schenking of opvolging (Wetten.overheid, z.d.).

Schenkelasting is de belasting die wordt geheven over de waarde die verkregen is via schenking. Het schenkingsdeel betreft het verschil tussen de werkelijk betaalde overnamesom en de waarde economische verkeer (WEV) (Belastingdienst, 2020).

1.4.4 Financiële aspecten

Tegenwoordig maakt het financiële aspect de bedrijfsopvolgingen voor potentiële opvolgers lastiger dan ooit tevoren. Er zijn steeds grotere vermogens mee gemoeid en steeds kritischere familieleden, die ook recht hebben op hun deel. In bijna alle bedrijfsopvolgingen worden de opvolgers, uiteindelijk wel bevoordeeld met het verkrijgen van een groter vermogens aandeel, dan de andere familieleden. Vaak is het anders uit financieel oogpunt onmogelijk om een agrarische onderneming over te nemen.

Of daadwerkelijk sprake is van een bevoordeling is een discussie punt. In veel gevallen wordt er door de opvolger(s) een forse financiering én risico met zich meegedragen. Op vaak een minder goed renderende onderneming, dit ten opzichte van het geïnvesteerd vermogen. Bij vrijeverkoop van de onderneming, kan het nog wel eens zijn, dat er per familielid, na betaling aan de fiscus, netto minder kapitaal in de familie blijft.

Al in de samenwerkingsperiode, dient rekening gehouden te worden met de volgende drie zaken:

- Bedrijfszekerheid voor de opvolger(s);
- Positie overige kinderen;
- Financiële zekerheid voor de overdrager(s), ook voor de oude dag.

Rentabiliteit, de mate van investeringen en de financierbaarheid van de onderneming hebben een grote invloed op bovenstaande zaken.

De agrarische ondernemers van deze tijd hebben vaker als ooit tevoren te maken met schommelingen van de opbrengstprijzen. Dit is een stuk risicomanagement waar ondernemers met hun management een weg in zullen moeten vinden. Om dit risico op te kunnen vangen is het van belang dat er voldoende financiële buffer is.

Die buffer is daarnaast van groot belang, om door middel van vervangingsinvesteringen een onderneming te blijven door ontwikkelen. Zodat het mee kan met de gestelde doelen en wensen van dit moment. Dit is belangrijk omdat, hiermee de rentabiliteit van de onderneming op een zo goed mogelijk niveau wordt gehouden (NAJK, 2016).

Om te bepalen wat voor impact een bedrijfsopvolging heeft op de financiële resultaten als, omzet en winst is het van belang tijdig een koppeling met balans en de resultatenrekening te leggen. Op basis van voorgaande boekjaren kan dit bepaald worden, hieruit kunnen eventueel de nodige aanpassingen voor komend boekjaar bepaald worden (Ruis, Smit, Span, Braaksma, & Prince, 2014).

Voor de overdrager(s), is het van belang tijdig een balans op te stellen van hun toekomstige verwachtingen. Rekening houdend met de volgende zaken (Cobbaert, 2018):

- De gezondheid;
- De vrijkomende tijd na bedrijfsopvolging;
- Hoogte van het pensioen;
- Privé uitgaven na bedrijfsopvolging;
- Hoogte van spaarmiddelen;
- Inkomen uit arbeid en verkoop onderneming (-deel);
- Schenkingen aan kinderen.

Waardering van de onderneming

Bij de waardering van een agrarisch bedrijf wordt er, ten aanzien van een bedrijfsopvolging, onderscheid gemaakt tussen twee waardes. Op basis van een taxatie en gekozen grondslagen wordt de waarde van een onderneming bepaald.

Dé waarde van een agrarisch bedrijf bestaat niet. De daadwerkelijke waardebepaling voor bedrijfsopvolging (bedrijfswaarde) wordt vaak in samenwerking met de betrokken adviseur(s) bepaald. Belangrijke zaken, die bepalend zijn voor een goede waardebepaling (Turenhout, Taal, & Haan, 2014);

- Waarde van bezittingen;
- Behaalde financiële resultaten afgelopen drie tot vijf jaar;
- Liquiditeitsoverzicht;
- SWOT-analyse onderneming;
- Toekomstperspectief onderneming;

Bij bedrijfsopvolging is de bedrijfswaarde van toepassing. Hier wordt onder verstaan, de waarde die de opvolger(s) bij overname van de onderneming toegekend krijgen, met als doel de gehele onderneming voort te zetten.

Financiering en oudedagsvoorziening

Van belang is dat de onderneming op een financieel gezonde manier over te nemen is. Anderzijds dient er goed gekeken te worden naar het inkomen van de overdrager(s) na bedrijfsopvolging. Dit naast het verkregen vermogen uit de onderneming na bedrijfsoverdracht. Er zijn na bedrijfsopvolging nog drie andere inkomstenbronnen mogelijk;

- AOW; basisinkomen zodra de pensioengerechtigde leeftijd bereikt is.
- *Lijfrentevoorziening*; termijn uitkering van opgebouwd kapitaal in percentage van de behaalde winst gedurende de carrière.
- *Inkomen uit vermogen*; in de vorm van rente, huur of pacht inkomsten.

Voor de overdrager(s) is het belangrijk, inzichtelijk te krijgen hoe het inkomen na bedrijfsoverdracht geregeld is. Vele gaan ervan uit dat er voldoende vermogen uit de onderneming beschikbaar komt. Dit is echter steeds vaker niet het geval, omdat dan onvoldoende vermogen in de onderneming blijft, om het te kunnen overdragen naar de opvolger(s) (bedrijfsopvolging, z.d.).

De AOW

Op 1 januari 2022 zal naar verwachting het nieuwe pensioenakkoord ingaan. Iedere persoon die in Nederland woont én werkt heeft recht op een basis AOW. De hoogte hiervan is mede afhankelijk van; uw woonsituatie/ partner, het minimumloon en de loonheffingskorting. Het nieuw pensioenakkoord beschrijft, dat de pensioengerechtigde leeftijd, in verhouding zal meestijgen met de levensverwachting van de mens.

Naar verwachting, zullen mensen in de toekomst steeds later met pensioen kunnen en daarbij een lagere AOW uitgekeerd krijgen. De bedragen die dan maandelijks uitgekeerd zullen worden, bedragen ongeveer €600,- tot €800,- per persoon per maand voor een samenwonend echtpaar (verzekeringsbank, 2021).

Vaak is dit onvoldoende om op jaarbasis van te kunnen leven. Ervan uitgaande dat een samenwonend echtpaar ongeveer €20.000,- per jaar nodig heeft om een redelijke oude dag van te houden. Dit bedrag is voor de beeldvorming, dit jaarbedrag is afhankelijk van de wensen én verplichtingen van de betreffende overdrager(s). Duidelijk is dus dat overdrager(s) vaak niet voldoende hebben aan alleen een AOW-uitkering (verzekeringsbank, 2021).

Lijfrentevoorziening

Verschillende agrarische ondernemers hebben gedurende hun carrière via de FOR (fiscale oudedagsreserve) een reservering van belastingheffing over de belastbare winst opgebouwd met de mogelijke fiscale voordelen. Door middel van de FOR, bestaat de mogelijkheid om jaarlijks 9,44 % van de winst (tot een jaarlijks bepaald maximumbedrag) te reserveren. Dit aandeel van de winst kan in betreffend jaar vrijgesteld worden van de belastingheffing, door de aankoop van lijfrentes. De premie voor deze lijfrentes is fiscaal aftrekbaar. Om hiervan gebruik te kunnen maken, dient aan de voorwaarden van de belastingdienst voldaan te worden.

Bij bedrijfsoverdracht, wordt de onderneming (gedeeltelijk) gestaakt. Bij staking of het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd, komt de FOR via de lijfrentevoorziening (gedeeltelijk) vrij, indien het bedrag van de FOR hoger is dan het ondernemingsvermogen. De stakingswinst wordt dus op dat moment verhoogt. Op het moment van staking is het echter, nog mogelijk om een lijfrente te bedingen in de vorm van de (tijdelijke) oudedagslijfrente of de nabestaandenlijfrente.

De aftrekmogelijkheden zijn beperkt tot vastgestelde bedragen verminderd met de al opgebouwde voorzieningen aan het begin van het boekjaar van staking. Door deze faciliteit is het mogelijk belastingbetaling uit te stellen, waardoor liquiditeitsproblemen kunnen worden voorkomen. Er dient wel rekening gehouden te worden met het moment van lijfrente-uitkering. Op dat moment dienen er wel de nodige fiscale middelen te zijn om de belasting alsnog te kunnen betalen.

Voor de wet IB (wet inkomstenbelasting), is het mogelijk om de stakingswinst, niet alleen voor de ondernemer(s), maar ook voor medegerechtigde, om te zetten in een lijfrente. Hierdoor is het mogelijk dat een lijfrente wordt bedongen bij de bedrijfsopvolger (Belastingdienst, 2020).

Vermogen en spaargelden

Het gros van de agrarische ondernemers, spaart niet voor hun pensioen, door vermogen apart te zetten. Meestal zit het gros van het vermogen in de onderneming en verwachten de ondernemers hier meer rendement uit te halen, mede door waardeinstijging van het onroerend goed. Dit gebeurt zowel bewust als onbewust met het pensioen in hun gedachten. Sommige ondernemers zijn niet in gelegenheid of willen een lage of geen financiering, wat ertoe leidt dat weinig spaargeld op de rekening blijft staan (Meulen, 2009).

Afhankelijk van de ondernemers(s) en de onderneming, kan er door de overdrager(s) bij aanvang van het pensioen ook op andere manieren extra inkomen gegenereerd worden. Dit door bijvoorbeeld, rente uit spaargelden, beleggingen, obligaties, inkomen uit arbeid, verhuur van onroerend goed, materialen of diensten.

Financiering bedrijfsopvolging

Er wordt steeds vaker een groter deel van het ondernemingsvermogen geschonken, om bedrijfsopvolging mogelijk te maken. Het opnemen van een meerwaardeclausule in de akte is daarbij belangrijk. De meerwaarde clausule beschrijft, dat de overdrager(s) en eventuele andere familieleden, recht hebben op de meerwaarde die wordt verkregen bij (gedeeltelijke) verkoop of staking van de onderneming, binnen een vastgesteld termijn (Smale, 2012).

Het is van belang dat ook de opvolger(s) de benodigde financiën inzichtelijk heeft. Hoeveel eigen vermogen de opvolger nodig heeft, is afhankelijk van de leencapaciteit én de uiteindelijke overnamesom.

Schaalvergroting is van alle tijden, zoals eerder beschreven. Bij grotere ondernemingen zijn steeds vaker de meeste bedrijfsopvolgers waarneembaar. Ondanks dat er bij die ondernemingen in zijn algemeen, meer vermogen gemoeid is, lukt het om deze ondernemingen over te dragen. De balans tussen moderniteit, rentabiliteit en financiering is bij met name bij grotere ondernemingen enorm van belang, vanwege het grotere vermogen wat ermee gemoeid is. Bij grotere ondernemingen, zijn er bij een goede rentabiliteit, vaak meer mogelijkheden om vermogen voor de oude dag te reserveren (Stevens, 2017).

De opvolger(s) dient daarbij tijdig te gaan bekijken hoe dat de onderneming bij overname gefinancierd gaat worden. Er zijn in het huidige tijdperk diverse mogelijkheden. Dit komt mede doordat het aangaan van een hypothecaire lening bij een bank stukken lastiger is dan voorheen. Dit heeft met meerdere zaken te maken, met name doordat het over steeds forsere bedragen gaat en dat tegen een steeds lager rendement in de onderneming. Daarnaast spelen de onzekerheden in de sector ook een belangrijke rol.

Een onderneming kan gefinancierd worden met een banklening, maar ook middels een familie lening, (erf-) pacht, of private investeerders. Van belang is dat er tijdig een berekening over de leencapaciteit gemaakt wordt. Hiermee krijgen de ondernemers inzichtelijk, wat ze met hun onderneming jaarlijks aan rente én aflossing kunnen opbrengen.

Concreet wordt een financieringsaanvraag beoordeeld op;

- 1) *De ondernemer*; Kennis en het ondernemerschap worden beoordeeld op vertrouwen.
- 2) *Bedrijfsplan*; Volledigheid en de onderbouwing van keuzes en berekeningen
- 3) *Rentabiliteit*; Getoetst wordt, of de ondernemer op lange termijn aan de financieringsverplichtingen kan blijven voldoen.
- 4) *Solvabiliteit*; Is er een goede balans tussen het eigen- en vreemd vermogen. Aflossen van een lening verbeterd de solvabiliteit maar zijn geen kosten.
- 5) *Zekerheden*; Op basis van welke activa (onderpand) wordt er gefinancierd. Dit wordt vaak bepaald aan de hand van een taxatierapport.

Steeds vaker wordt de financiering van een onderneming “opgestapeld”. Hierbij willen de banken steeds vaker met name het minst risicovolle vermogen van een onderneming financieren, wat in de meeste gevallen de gronden betreft. De andere investeerders, zullen vaak niet van deze zekerheden gebruik kunnen maken. Zij verstrekken dan vaak een achtergestelde lening op basis van een goed plan (NAJK, 2016).

Familie lening

In de agrarische sector is het met name bij familiebedrijven vanzelfsprekend, dat er familiekapitaal in de onderneming blijft, omdat de onderneming anders lastig over te nemen is. Er wordt dan een familie lening verstrekt, waarbij de overdragers weten waar ze hun geld in investeren tegen vaak nog een relatief gunstig rentepercentage. Er is dan voor de opvolger(s) de mogelijkheid om vaak op eenvoudige wijze vermogen ter beschikking te krijgen en dit vaak tegen een lager rentetarief dan bij andere financierende partijen. In de praktijk is een familie lening vaak achtergesteld en wordt daarmee ook als eigen vermogen gezien.

Commanditaire vennootschap

Een CV (commanditaire vennootschap) bestaat uit beherende én stille vennoten. De beherende vennoten brengen, geld, goederen, arbeid en/of goodwill in. Deze vennoten hebben een handelingsbevoegdheid voor de onderneming en zijn hier 100% voor aansprakelijk. De stille vennoten brengen alleen geld in en ontvangen daarvoor de in een vastgestelde akte vergoeding, vaak op basis van de winst. De stille vennoten zijn alleen aansprakelijk door het eigen ingebrachte kapitaal.

Deze vorm van financiering wordt vaak toegepast bij naaste familieleden, die in enige mate een band heeft met de onderneming. Zij zullen daarnaast ook inzicht willen hebben in de financiën om goed te weten, waar ze hun kapitaal in investeren.

Private investeerders

Tegenwoordig zijn er steeds meer burgers die hun geld willen beleggen of investeren, met als doel daarmee bij te dragen aan bepaalde investeringen en projecten waar zij iets in zien. Met vaak als doel een hoger rendement op het door hun ingebrachte kapitaal te behalen dan dat ze op hun spaarrekening hebben. Een veel voorkomende manier is; Crowdfunding. Deze vorm van financieren is met name gericht op de korte termijn.

Met name ondernemingen en burgers die nauw in contact staan met elkaar zullen van deze financiering- en beleggingsvorm gebruik maken.

Pacht

Bij een laag eigen vermogen en/of een lage leencapaciteit, kan ervoor worden gekozen om grond of gebouwen te pachten of deze te huren. Hiermee kan een onderneming gemakkelijker worden overgedragen met aan lager startkapitaal. In de agrarische sector is hier wel zekerheid voor nodig, daarom wordt grond in deze situaties vaak in langjarige erfpacht genomen.

Dit kan met familieleden, maar ook door een sale- en leaseback met bijvoorbeeld een beleggingsmaatschappij. Met familieleden betreft dit vaak een geliberaliseerde of reguliere pacht, met een beleggingsmaatschappij vaak een erfpacht constructie.

In deze situaties, kunnen gronden worden verkocht aan de beleggingsmaatschappij, waarna deze vaak in langjarige erfpacht (26 jaar) worden terug gepacht. Hierbij dienen hele goede afspraken gemaakt te worden, zeker als er na afloop van het (26 jaar) termijn een terugkoop optie is (NAJK, 2016).

Borgstellingskrediet landbouw (BL)

Bij te weinig zekerheden voor een lening, kan via het BL toch een financiering verkregen worden. Deze regeling is bedoeld voor met name de startende landbouwer in Nederland. Voor ondernemers die duurzame en milieuvriendelijke investeringen willen doen, kan aanspraak gemaakt worden op het "BL-plus". Hiermee kunnen zij in aanmerking komen voor een hogere BL-lening, tegen gunstigere voorwaarden.

1.4.5 Fiscale regelingen bedrijfsovername

Bij het traject in de bedrijfsopvolging, komen vele fiscale aspecten aan de orde. Er bestaan vele manieren om de bedrijfsopvolging fiscaal gunstig te regelen. Men heeft hierbij te maken met vele verschillende regelingen en partijen. Daarbij spelen de gekozen rechtsvorm en de bedrijfsopvolging, al dan niet in familieverband een belangrijke rol. Het staat vast, dat op het moment van bedrijfsopvolging, zowel de overdrager(s) als opvolger(s), belast is met belastingheffing door de fiscus (Silvis, Veen, & Voskuilen, 2014).

Doorschuiфregeling stakingswinst

Stakingswinst is het verschil tussen de fiscale boekwaarde van de onderneming en de werkelijke waarde op het moment van staking/overdracht.

De stakingswinst wordt opgenomen als inkomen in het jaar van staking/overdracht. Hierover dient inkomstenbelasting betaald te worden, dit naast de eventuele jaarwinst uit de onderneming.

Hierbij zijn enkele bijzondere aftrekposten mogelijk;

- *Stakingsaftrek*: Wordt in mindering gebracht op de stakingswinst. De hoogte van de aftrek is gelijk aan de stakingswinst, maar maximaal €3.630.
- *Extra aftrek lijfrentepremie*: Gedeelte van de stakingswinst kan ingezet worden voor de afbetaling van lijfrentepremies. De hoogte hiervan is afhankelijk van uw leeftijd en de situatie (*figuur 4*).
- *Oudedagsreserve*: Deze wordt (gedeeltelijk) opgeheven bij staking. Op het moment van staking, komen de uitgestelde heffingen ten laste van de winst.

(Ondernemersplein KVK, z.d.).

Situatie	Extra lijfrentepremieaftrek (€)
• overdracht door een ondernemer met een leeftijd van 61 jaar en 4 maanden of ouder • overdracht door een invalide ondernemer • staken van de onderneming door overlijden	467.044
• overdracht door een ondernemer met een leeftijd tussen 51 jaar en 4 maanden en 61 jaar en 4 maanden • overdracht door een ondernemer als de lijfrente-uitkering direct ingaat	233.530
• overige gevallen	116.771

Figuur 4 Extra lijfrentepremieaftrek 2020 (Belastingdienst, 2020)

Bedrijfsopvolgingsregeling (BOR)

Door middel van deze regeling, is een gedeeltelijke vrijstelling van de schenk- en erfbelasting, over de vererving van ondernemingsvermogen vrijgesteld. Sinds 2010 geldt een vrijstelling over het ondernemingsvermogen tot een bedrag van; €1.119.845 anno 2021.

Over het ondernemingsvermogen boven dit bedrag geldt een vrijstelling van 83%. Dit resterende bedrag is tot 10 jaar vrijgesteld van de schenk- en erfbelasting. In die periode is er wel een jaarlijks rente bedrag verschuldigd.

Er is de mogelijkheid om privévermogen in de onderneming te storten, zodat deze ook in de vrijstelling mee overgenomen kan worden. Dit privévermogen zal dan wel op diens wijze door de onderneming benut moeten worden.

Voorwaarden:

- Overdrager is minimaal één jaar eigenaar van de betreffende onderneming geweest.
- De opvolger(s), zet de onderneming c.q. het ondernemingsvermogen, nog minimaal vijf jaar door (bedrijfsopvolging, z.d.).

Landbouvvrijstelling

Is een vrijstelling over de waardeverandering van landbouwgrond. Hierbij wordt het areaal landbouwgrond van een desbetreffend bedrijf herwaardeerd. Bij herwaardering wordt de boekwaarde van de grond opgewaardeerd tot de WEVAB-waarde (Waarde Economisch Verkeer Agrarische Bestemming). Hiermee wordt de fiscale claim bij verkoop of overdracht een stuk minder.

Voor een herwaardering van landbouwgrond is echter wel een bijzonder omstandigheid noodzakelijk;

- Bij het aangaan van een samenwerkingsovereenkomst
- Wijziging van de winstverdeling binnen een samenwerkingsovereenkomst

(Van Oers agro, z.d.).

1.5 Knowledge gap en afbakening

Maar weinig personen binnen een agrarische onderneming zijn, voordat ze aan een bedrijfsopvolgingstraject beginnen, bekend met het overnameproces. De fiscale- en financiële aspecten, zijn met name voor de overdrager(s), vaak lastig te begrijpen materie. De overdrager(s) hebben vaak in het verleden al een dergelijk bedrijfsopvolgingstraject doorlopen, met de overdrager(s) destijds. Tientallen jaren later zijn veel zaken veranderd, de overnames worden complexer en er komt veel digitale verwerking van cijfers en gegevens bij kijken.

Uit de literatuurstudie blijkt, dat er tot dusver nog maar nauwelijks tot geen vergelijkbare onderzoeken opgeleverd zijn, gericht op met name de fiscale- en financiële aspecten over een bedrijfsopvolging. Waarbij de informatie op een begrijpelijke en overzichtelijke wijze voor de betrokkenen personen bij een bedrijfsopvolgingstraject, wordt beschreven. Over een financieel- en fiscaal rekenmodel zijn ook geen recente onderzoeken bekend. Dit komt ook mede doordat deze rekenmodellen vaak bedrijfsspecifiek zijn en daar maar geringe informatie en bestanden over gedeeld worden.

Hierdoor is het voor geïnteresseerde partijen binnen de agrarische sector lastig om zich goed te verdiepen in het bedrijfsopvolgingstraject. Hiervoor wordt dan veelal een externe partij of adviseur ingeschakeld die vaak eerst de nodige tijd nodig heeft om de betreffende partij een goede toelichting te geven over het bedrijfsopvolgingstraject en de bijkomende financiële en fiscale aspecten.

Juist doordat ondernemers van agrarische bedrijven voorafgaande aan een bedrijfsopvolgingstraject, zich niet bewust zijn het verloop van een dergelijk traject, bemoeilijkt het de situatie om in het traject te stappen en deze dan ook vlot te laten verlopen.

Het beantwoorden van de vraagstukken, zal geschieden door het winnen van informatie uit; onderzoeksrapporten, artikelen, digitale bronnen, illustraties, eigen kennis en de kennis van onder andere de werknemers van Peeters advies. Hierbij zal in de inhoud van dit afstudeerwerkstuk, de meeste recente normen, eisen, faciliteiten en gegevens toegepast worden op het moment van schrijven.

Gedurende het onderzoek wordt niet ingegaan op het emotionele aspect bij een bedrijfsopvolgingstraject. Hiervoor wordt bewust gekozen, omdat dit voortvloeit uit specifieke bedrijfssituaties en hierop dus geen houvast gecreëerd kan worden. Een leidraad en houvast is juist het gene wat wel duidelijk moet zijn aan het einde van dit werkstuk.

Per situatie is de meest recente (MTS/ VOF) - akte van toepassing, de nodige aanpassingen in de akte, worden buiten beschouwing gelaten in dit rapport. Wat in de praktijk op het moment van overdracht nog wel voor komt, is dat er ten aanzien van de bedrijfsopvolging, er nog veranderingen plaats vinden in de akte of ander zaken.

Ten slotte wordt dit werkstuk alleen gebaseerd op bedrijven die produceren voor consumptiegoederen in de melkveehouderij.

Het rekenmodel dat bij het stagebedrijf "Peeters advies" gemaakt wordt, zal zich voornamelijk toespitsen tot melkveebedrijven. Deze omvatten namelijk het grootste deel van het klantenbestand van het stagebedrijf.

Disclaimer:

Het rekenmodel bestemd voor Peeters advies, zal gepresenteerd worden, het delen en kopiëren van dit rekenmodel of gegevens hieruit is niet toegestaan.

1.6 Hoofdvraag

De hoofdvraag die beantwoord dient te worden, gaat over het onderwerp bedrijfsopvolging. Om deze hoofdvraag zo nauwkeurig mogelijk te kunnen beantwoorden, zijn deelvragen opgesteld, die ondersteunend zijn in de beantwoording van de hoofdvraag.

Naar aanleiding van bovenstaande informatie en met name op basis van de knowledge gap, is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Hoe ziet een rekenmodel eruit, waarbij de financiële- en fiscale aspecten van een overnamefase in de melkveehouderij, inzichtelijk worden gemaakt?

1.7 Deelvragen

De deelvragen leveren een bijdrage aan het beantwoorden van de hoofdvraag. De eerste drie deelvragen zijn beschrijvend en verklarend, de laatste twee deelvragen hebben een technische invulling met betrekking tot het rekenmodel en zijn als volgt geformuleerd:

1. Welke bijzondere bepalingen, die overwegend zijn opgenomen in de maatschap akte, zijn van belang bij bedrijfsovername?
2. Hoe wordt de overnamesom bepaald, op basis van de maatschap akte?
3. Welke invloed hebben de fiscale faciliteiten op de belastingen voor overdrager(s) en opvolger(s)?
4. Hoe kunnen de actuele norm gegevens in het rekenmodel geüpdatet worden?
5. Op welke wijze kan de toepasbaarheid van het rekenmodel getoetst worden?

Door middel van bovenstaande deelvragen kan de hoofdvraag op een goede onderbouwde manier worden beantwoord.

1.8 Doelstelling

Het doel van dit afstudeerwerkstuk is om voor opvolger(s) én overdrager(s), die aan het begin van een bedrijfsopvolgingstraject staan, met name de fiscale- en financiële aspecten van een bedrijfsopvolging helder te krijgen. Door het lezen van dit werkstuk stappen zij hopelijk beter voorbereid én op bewuste wijze in een bedrijfsopvolgingstraject.

Dit afstudeerwerkstuk zal de leidraad en tevens de theoretische onderbouwing vormen voor het rekenmodel “bedrijfsopvolging”, dat ontwikkeld wordt bij het stagebedrijf “Peeters advies”.

De informatie uit dit afstudeerwerkstuk en bijbehorend rekenmodel, zouden ook goed bruikbaar kunnen zijn voor (agrarische) bedrijven en adviseurs. Zij kunnen met deze middelen, op een praktische en overzichtelijke wijze bij hun klanten, de overnamefase en de fiscale- en financiële aspecten van een bedrijfsoverdracht, toelichten.

2. Plan van aanpak

In dit hoofdstuk wordt duidelijk beschreven welke materialen en methoden benodigd waren, om tot de beantwoording van de hoofd- en deelvragen van dit kwalitatieve onderzoek te kunnen komen. Onder materialen werd verstaan, de benodigde bronnen en (digitale) hulpmiddelen. De methode is de manier waarop, tot de beantwoording van de hoofd- en deelvragen gekomen is. Dit is per deelvraag geanalyseerd, met als doel een hogere validiteit te creëren.

2.1 Planning

Het vooronderzoek is op 16 april 2021, voldoende beoordeeld. Er is bij het maken van het vooronderzoek gebruik gemaakt van een eigen planning, waar wel wat van afgeweken is. Hierdoor is de officiële deadline voor het afstudeerwerkstuk verschoven naar 7 juni 2021. In week 19 van 2021 wordt het afstudeerwerkstuk ingeleverd. In de tussentijd zal er de nodige ruimte zijn om de gegeven feedback te verwerken. Deze feedback, zal vervolgens verwerkt worden, alvorens het eindproduct definitief ingeleverd wordt (bijlage 2).

2.2 Materiaal

Uitgangspunt zijn de ondernemers van melkveehouderijen die voor een bedrijfsopvolgingstraject staan. Met behulp van de beschikbare kennis en gegevens, is dit afstudeerwerkstuk opgesteld. Vanuit Peeters advies en externe bronnen, is de nodige informatie verzameld. Dit afstudeerwerkstuk zal de basis vormen voor het rekenmodel “bedrijfsopvolging”, wat er gedurende de afstudeerfase bij Peeters advies gemaakt is.

2.3 Methode

Hoofdstuk één; Inleiding, beschrijft het grootste gedeelte van het vooronderzoek van dit afstudeerwerkstuk. Dit vooronderzoek is het onderdeel waar literatuuronderzoek gedaan is naar het onderwerp bedrijfsopvolging. In het literatuuronderzoek zijn expliciet de meest recente en betrouwbaarste Nederlandse bronnen gebruikt. Daarbij zijn zoveel mogelijk (wetenschappelijke) bronnen gebruikt die niet verder dan tien jaar in het verleden liggen. Enkele bronnen zijn wel verder dan tien jaar in het verleden liggen, omdat over dat specifieke onderwerp vaak geen recente, betrouwbare of duidelijke bronnen beschikbaar waren.

Daarnaast is er ook veel informatie verkregen, uit mondelinge gesprekken. Deze bovengenoemde bronnen hebben in de meeste gevallen een fiscalist, accountant of ingenieur als auteur. Het uitgevoerde literatuuronderzoek en de gevoerde gesprekken vormen samen de onderzoeksmethode. De emotionele aspecten bij bedrijfsoverdracht worden buiten beschouwing gelaten.

Allereerst is de onderzoeksmethode toegepast op de volgende deelvraag: ‘Welke bijzondere bepalingen, die overwegend zijn opgenomen in de maatschap akte, zijn van belang bij bedrijfsopvolging?’. Hiervoor is literatuuronderzoek gedaan middels digitale bronnen. Binnen de bronnen; (Syllabus Agrarisch Belastingrecht, 2019) en (bedrijfsopvolging, z.d.). Is er geanalyseerd welke bijzondere bepalingen van toepassing kunnen zijn in een akte. Uit deze bronnen dient te blijken welke bepalingen er zijn en wat de invloed ervan is. De bepalingen kunnen zitten in het zeggenschap, de aansprakelijkheid, financiële verhoudingen, juridische zaken, zoals clausules en de bedrijfsoverdracht.

De tweede deelvraag is als volgt geformuleerd: *'Hoe wordt de overnamesom bepaald, op basis van de maatschap akte?'*. De beantwoording van deze deelvraag geschied voornamelijk door diverse gesprekken. Daarnaast is er ook gebruik gemaakt van de going-concern berekening van de belastingdienst (Belastingdienst, 2020). De gesprekken hebben voornamelijk plaats gevonden met accountants van Peeters advies. De accountants hebben de ervaring vanuit het werkveld om hier de juiste informatie over te verstrekken. Door hun ervaring weten zij vaak ook welke zaken tijdig de aandacht behoeven.

'Welke invloed hebben de fiscale faciliteiten op de belastingen voor overdrager(s) en opvolger(s)?', is de derde deelvraag. Voor de beantwoording van deze deelvraag zijn de reeds geraadpleegde bronnen uit de paragrafen 1.4.4 en 1.4.5 geraadpleegd. Daarnaast is aanvullend advies verkregen door gesprekken met accountants van Peeters advies.

Voor de beantwoording van de vierde deelvraag *'Hoe kunnen de actuele norm gegevens in het rekenmodel geüpdatet worden?'*, is het rekenmodel lijdend. De norm cijfers én gegevens die in de rekentool zijn opgenomen, zullen jaarlijks geüpdatet moeten worden van digitale bronnen. Daarvoor zijn de betreffende digitale bronnen nodig.

De vijfde deelvraag is als volgt geformuleerd: *'Op welke wijze kan de toepasbaarheid van het rekenmodel getoetst worden?'* Om antwoord te krijgen op deze deelvraag, zal het rekenmodel voor werknemers van Peeters advies, op verschillende bedrijfsscenario's toegepast moeten worden.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek beschreven. Om dit onderdeel overzichtelijk te houden worden de resultaten per deelvraag beschreven. De resultaten worden onderbouwd met behulp van de verzamelde kennis. Het vooronderzoek dient als basis voor de uitwerking van de resultaten. Bijkomende informatie en gegevens die geraadpleegd zijn, worden vermeld middels bronvermelding.

3.1 Welke bijzondere bepalingen, die overwegend zijn opgenomen in de maatschapsakte, zijn van belang bij bedrijfsovername?

Het opstellen van een maatschapsakte is echt maatwerk, ieder bedrijfsscenario is namelijk anders. Toch hoort een aantal belangrijke zaken in elke goede maatschapsakte thuis. Een juiste invulling van de maatschapsakte is voor zowel de overdrager(s), als de opvolger(s) van belang.

3.1.1 Beginsel van de overeenkomst

In het beginsel is er veel vrijheid om de maatschapsakte in samenspraak, naar eigen ideeën in te vullen. De juistheid van de beschrijvingen in de akte, is van groot belang om nare gevolgen over onvolledigheid- en onnauwkeurigheid te voorkomen.

De maatschapsakte kan op twee manieren opgesteld worden. Een onderhandse akte, wat het meest gebruikelijke is bij geruisloze overdracht. Wordt vaak in samenspraak met een accountant én fiscalist opgesteld tussen de overdrager(s) en opvolger(s). De tweede manier is de notariële akte, waarbij onroerend goed op juridische basis ingebracht wordt. In dit geval wordt de akte uiteindelijk door een notaris opgesteld. De notariële akte is vaak van toepassing bij een ruisende overdracht. Deze opstelling van de maatschapsakte, maakt dat er mogelijk (meer) overdrachtsbelasting verschuldigd is, maar vaak ook hogere kadastrale kosten.

Een akte is in het verleden opgesteld, met bepalingen van destijds. Vlak voor de bedrijfsopvolging dient de akte in de meeste gevallen, nog eens goed bestudeert te worden. Er kunnen namelijk bepalingen en afspraken in staan, waarvan de betrokken partijen deze in de huidige tijd anders achten. In die situatie zal er met wederzijdse instemming, een herziening over de akte plaats kunnen vinden.

Het tijdig controleren van een akte of deze nog voldoet is dus belangrijk. Evenals het uitgebreid beschrijven van de inhoud. Voor de betreffende personen zijn vele afspraken wel bekend en zullen, bepaalde beschrijvingen overbodig vinden. Juist bij onvoorziene omstandigheden, kunnen deze uitgebreide beschrijvingen van groot belang zijn, om zaken te kunnen onderbouwen.

In de akte wordt beschreven welke personen een deel in de maatschap inbrengen. Dit kan door inbreng van; kennis, arbeid, onroerend goed, roerend goed, kapitaal en goodwill. Vaak betreft het hier de ouders met hun kind/ kinderen en op termijn soms ook echtgenoten. In sommige aktes wordt beschreven dat er een beëindiging van de samenwerking plaats vindt, als één van de maten trouwt in gemeenschap van goederen. Om daarmee te voorkomen dat het (familie)-kapitaal onderdeel van een echtscheiding zou kunnen worden in de toekomst.

De akte dient ervoor om afspraken vast te stellen. Dit is met name voor de opvolger(s) van belang. De opvolger(s) zijn namelijk gebaad bij zekerheid alvorens aan een samenwerkingsverband te beginnen.

Naast de opbouw en verdeling van vermogens maar ook de bedingen en clausules, die verderop in dit hoofdstuk beschreven zullen worden, die tevens voor alle personen binnen de samenwerking van groot belang zijn. Dient er specifiek voor de opvolger(s) wel enige zekerheid in de akte ingebouwd te worden. De opvolger(s) kunnen namelijk zonder productierechten en vergunningen, werkelijk niets beginnen (NAJK, 2014).

3.1.3 Bedingen en clausules

Het kan voorkomen dat een maatschap vroegtijdig eindigt, door verschillende scenario's zoals; beëindiging, uittreding, arbeidsongeschiktheid of zelfs overlijden. Natuurlijk hoopt niemand op zulke scenario's op bij het aangaan van een samenwerking. Het doel is uiteraard om een overname te kunnen realiseren. Om daarvoor zekerheid te bieden en te kunnen voorzien in de ongewenste scenario's, kunnen er door middel van bedingen én clausules zaken geregeld worden in de akte:

- Voorzettingsbeding;
- Verblijvingsbeding;
- Overnamebeding;
- Recht van koop of pacht;
- Meerwaardeclausule.

Voortzettingsbeding

Van rechtswege wordt een samenwerking volledig ontbonden bij uittreding van minstens één maat. Er kan met een voortzettingsbeding van afgeweken worden. Bij uittreding van één maat, in welke vorm dan ook, is er voor de voortzettende maat of maten, het recht om de onderneming voort te zetten. In veel gevallen gaat een voortzettingsbeding gepaard met het verblijvings- en overnamebeding.

Verblijvingsbeding

Dit beding regelt, dat het aandeel van een uitredende maat, in welke vorm dan ook overgaat op de voortzettende maat of maten. Echter dient hier vaak wel een leveringshandeling bij verricht te worden. Bij overlijden dient dit door de betreffende erfgenamen verricht te worden. Dit kan voor problemen zorgen, een onherroepelijke volmacht of een boeteclausule kan meer zekerheid bieden voor de voortzettende maat of maten. Tevens kan er bij dit beding ook bepaald worden, dat de rechten/ eigendommen persoonlijk zijn en dus niet voor andere (rechtverkrigenden) gelden.

Overnamebeding

Dit beschrijft het recht om, zaken waarvan het in economisch eigendom of het in gebruik en genot is ingebracht, over te nemen van de uitredende maat of maten. Echter is bij overlijden een verklaring van de erfgenamen nodig. Daardoor is dit minder rechts zeker dan een verblijvingsbeding met aanvullende bepalingen.

Vaak wordt er hierbij een bezitseis én een voortzettingseis in opgenomen, met voorwaarden die in lijn liggen met de BOR-voorwaarden. De bezitseis houdt in dat, de overdrager(s) minimaal één jaar de onderneming in samenwerkingsvorm exploiteerde. De voortzettingseis met betrekking tot de opvolger(s), beschrijft dat als de opvolger(s) de onderneming in samenwerkingsvorm staken, binnen vijf jaar na dato opvolging, er een kans is dat er alsnog (gedeeltelijk) schenkbelasting betaald dient te worden aan de fiscus.

Recht van koop of pacht

Dit recht bepaalt welke maat of maten, recht hebben op eerste koop of pacht en onder welke voorwaarden. Ook wordt er vaak bepaald tegen welke waarderingsgrondslagen. Dit recht geldt bij medewerking van de erfgenamen en eventuele verpachters.

Meerwaardeclausule

Er kunnen verschillende bedingen in de akte worden opgenomen, die met name van toepassing zijn op de opvolger(s). Om na overname de overdrager(s) en overige familieleden er zeker van te stellen dat de opvolger(s) de onderneming niet met winst verkopen en dit zelf opstrijken. Is er de meerwaardeclausule en wordt ook wel anti-speculatie of vervreemdingsbeding genoemd. Deze wordt in vrijwel alle aktes opgenomen waarin de bedrijfsoverdracht is geregeld, omdat bij een familiale opvolging, in de meeste gevallen een overdracht tegen een lagere waarde dan de vrijeveerkeerswaarde plaats vindt.

Vaak spreekt men hiervoor een bepaalde termijn af, bij het aangaan of bij beëindiging van de samenwerking. De definitieve afspraak hierover wordt vastgelegd in de akte van levering. Vastgesteld voor een looptijd van, vijf tot soms twintig jaar, die ingaat na beëindiging van de samenwerking, dus het moment van de daadwerkelijke opvolging. Een nuance in deze clausule wordt ook vaak wel opgenomen, om de opvolger(s) mogelijkheden te bieden bij bepaalde omstandigheden zoals:

- Structuurwijziging van het bedrijf (samenwerking echtgenoot/kinderen);
- Bedrijfsverplaatsing;
- Kavelruil;
- Herinvestering.

Ten aanzien van het huwelijk kunnen er ook bepaalde aanvullende bepalingen in een akte opgenomen worden. Vaak wordt bepaald, wat de verdeling én voortzetting is bij echtscheiding. Dit is dan vaak een aanvulling op de huwelijksvoorwaarden, partnerschapovereenkomst of de voorwaarden uit de (beperkte) gemeenschap van goederen (NAJK, 2014) (Mathey-Bal, 2015).

3.2. Hoe wordt de overnamesom bepaald, op basis van de maatschap akte?

Wanneer het moment van overname nadert en de maatschapsakte actueel is, kan er in het opvolgingstraject bekeken worden tegen welke overnamesom, de onderneming overgenomen kan gaan worden.

3.2.1 Juridische inbreng

Zoals eerder beschreven, zal er op een dergelijke wijze wel enige zekerheid voor de opvolger(s) gecreëerd moeten worden vanuit de akte. Dit kan allereerst geschieden door de wijze van juridische inbreng:

- In (juridisch) eigendom;
- In economisch eigendom;
- In gebruik en genot;
- Verpachte staat.

Juridisch eigendom

Hierbij kunnen de opvolger(s) en overdrager(s) gezamenlijk het eigendom delen. Waarbij zij dan gebruik kunnen maken van de landbouvvrijstelling. Hierdoor is er geen overdrachtsbelasting verschuldigd op landbouwgrond én ondergrond bedrijfsgebouwen. Een toe- of afname in de nieuwe ontstane stille reserves wordt onder de maten verdeelt.

Economisch eigendom

De opvolger(s) of overdrager(s) zijn juridisch eigenaar van een onroerend goed. De maatschap krijgt het onroerend goed in economisch eigendom en gebruik. Daarmee komt het goed op de balans van de onderneming te staan. Waardeverandering na aanvang van samenwerking, komt dan veelal voor gezamenlijk rekening van de maatschap.

Gebruik en genot

Hierbij wordt vaak een (onroerend) goed door de overdrager(s) 'verhuurt' aan de onderneming. De verhurende partij blijft zowel juridisch als economisch eigenaar, de andere maten in de onderneming delen dan niet mee in de toe- of afname van de stille reserves.

Verpachte staat

De overdrager(s) verpachten in deze situatie vaak een deel van het onroerend goed aan de onderneming. De opvolger(s) delen ook hier niet mee in eventuele ontstane stille reserves. Wel biedt deze vorm, voldoende zekerheid voor de opvolger(s), omdat hier vaak pachtrechten op van toepassing zijn. Vaak wordt er per bedrijfsonderdeel een waarderingsgrondslag genomen. Daarnaast volgt er in sommige gevallen ook een waardebepaling voor de gehele onderneming omschreven als:

- Waarde bij een nog (net) juist lonende exploitatie (geruisloos);
- Waarde going concern (ruisend).

Een winst- en verlies verdeling, wordt vaak naar percentage in de akte opgenomen. Het doel van de maatschap, is met name voor de opvolger(s) van belang om voldoende vermogen op te bouwen. Een redelijkerwijs percentage van de winst zou hier dus aan bij moeten dragen. Dit evenals een vergoeding voor meewerkende partner(s).

De precieze verdeling is bedrijfsspecifiek en afhankelijk van ingebracht kapitaal, arbeid, samenwerkingsduur en bezittingen. De verdeling van de winst- en verlies wat betreft de bezittingen is vaak ook afhankelijk van de inbreng methode (NAJK, 2014).

3.2.1 Opbouw en verdeling

Voorafgaand aan een overname, dient er een taxatierapport opgesteld te worden, om daarmee de werkelijke waarde van het bedrijf vast te stellen. Het taxatierapport doet dienst, om uiteindelijk het schenkingsdeel te kunnen bepalen, dit is met name voor de fiscus van belang.

In de praktijk wordt het onroerend goed vaak getaxeerd op de verpachte waarde, wat neer komt op 40 tot 60% van de vrije verkeerswaarde. Waar tegenwoordig de fiscus, steeds vaker de norm richting de 60% hanteert (Nimwegen, 2019). Dit is afgeleid uit de akte en betreffende afspraken, die erin staan. Zo kan de overnamewaardering bepaald worden, de waarde vaststelling van de activa.

De werkelijke waarde van het ingebracht kapitaal wijkt meestal af van de fiscale boekwaarde op de balans. Dit verschil wordt de stille reserves genoemd.

De voorbehouden stille reserves, blijven bij de maat of maten die het kapitaal hebben ingebracht in de samenwerking, voor staking of toetreding van andere maten. De meeste voorbehouden stille reserves zitten bij de overdrager(s).

De ontstane stille reserves gedurende een samenwerking tussen overdrager(s) en opvolger(s), worden vaak toegeschreven volgens een procentuele verdeling aan ieder maat. De verdeling is wel afhankelijk of, de stille reserves ontstaan zijn, op een gezamenlijk kapitaal, waarop geïnvesteerd is gedurende de samenwerking. De waarderingsgrondslagen zijn als volgt onder te verdelen:

- Inbreng tegen de vrije verkeerswaarde;
- Inbreng tegen de verpachte waarde;
- Inbreng tegen de fiscale boekwaarde;
- Inbreng tegen de fiscale boekwaarde met voorbehoud van stille reserves.

Inbreng tegen de vrije verkeerswaarde

Alle stille reserves komen hierbij ten laste van de inkomstenbelasting. De stakingsfaciliteiten zijn alleen over het deel van de overdrager(s) van toepassing. Het overige valt in feite onder de herwaarderingswinst, wat niet hoeft te leiden tot afrekening met belasting.

Inbreng tegen de verpachte waarde

Bij deze wijze van inbreng wordt het onroerend goed op basis van verpachte waarde gewaardeerd.

Inbreng tegen de fiscale boekwaarde

Het herwaarderen van met name het onroerend goed wordt vaak toegepast maar is geen vereiste. Wel wordt daarmee afrekening met de belasting over het verschil tussen de vrije verkeerswaarde en fiscale boekwaarde geminimaliseerd.

Inbreng tegen de fiscale boekwaarde met voorbehoud van stille reserves

In tegenstelling tot de bovenstaande, fiscale boekwaarde wordt er bij deze manier van inbreng, het ingebrachte, niet direct volledig belast voor de belasting. Dit wordt uitgesteld, deze zullen op een later moment ten laste komen van de stakingswinst.

3.2.2 De overnamesom bepalen

De totstandkoming van de uiteindelijke overnamesom is van verschillende factoren afhankelijk. De uiteindelijke overnamesom komt voort uit de overnamewaardering en zal bestaan uit de latente belastingschuld en de overnamesom, zoals deze onderling bepaald is en afhankelijk is van diverse factoren waaronder (Van der Eijk, Flören, & Jansen, 2004):

- Bepalingen en grondslagen uit de maatschapsakte;
- De te betalen belastingsom;
- Pensioenvoorziening overdrager(s) (woning, levensonderhoud, vervoer etc.);
- Overnamekosten;
- Financieringsmogelijkheden opvolger(s);
- Gunning en schenking overige familieleden.

In 98% van de agrarische bedrijfsopvolgingen komt dit neer op een overnamesom die vaak nog maar de helft van de vrije verkoop waarde is, maar in vele situaties nog lager (Van der Eijk, Flören, & Jansen, 2004).

In de huidige tijd wordt de overnamesom in de meeste situaties bepaald, met het oog op de nog (net) juist lonende exploitatie, waarbij de overdrager(s) hun lang vreemd vermogen (gedeeltelijk) kunnen aflossen. De deelnemingen staan bij het gros van de overdrager(s) op naam en wordt vanuit het verleden gezien als een deel van het pensioen. Zij zullen dit kapitaal uit deelnemingen daar vaak voor op willen nemen. Voor opvolger(s) dienen de deelnemingen in de meeste gevallen opnieuw betaald te worden. Naast het pensioen, zal de woning van de overdrager(s) ook betaald moeten worden, aangezien de opvolger(s) vaak in de (bedrijfs)woning trekken.

Na overname dient er voor de opvolger(s), het nodige kapitaal beschikbaar te zijn, als werkkapitaal zijnde en (extra) vervangingsinvesteringen. De overnamekosten, voor accountant(s) en adviseur(s), worden ook vaak mee berekend.

De opvolger(s) hebben een eigenvermogen opgebouwd bestaande uit het zuiver eigen vermogen en de opgebouwde ontstane stille reserves vanuit de samenwerking. Het geen wat gefinancierd dient te worden is de te betalen overnamesom verminderd met het opgebouwd eigen vermogen.

Na bepaling van de overnamesom, kan blijken dat de betreffende overnamesom, niet gefinancierd kan worden. Dit kan zijn door een te lage leencapaciteit en/of een te hoge overnamesom.

In deze scenario's, zijn er afhankelijk van de situatie meerdere mogelijkheden om toch een overname te kunnen realiseren. De maximale leencapaciteit is vaak echt maximaal en daar zit vaak niet veel rek in. Daarom dient er vaak expliciet naar de overnamesom of het opvolgingstermijn gekeken te worden.

Men kan ervoor kiezen om de daadwerkelijke opvolging, op een later moment te realiseren, zodat er in de tussentijd, de mogelijkheid is om meer eigen vermogen op te bouwen. Wel dient er dan ten alle tijden rekening gehouden te worden met (vervangings-) investeringen.

De bepaalde overnamesom zou in overleg én afhankelijk van de wensen ook verminderd kunnen worden. Hierbij kan gedacht worden aan; een lager beschikbaar kapitaal voor de oude dag, minder schenking aan familieleden, andere financiering woning overdragers, enzovoort (bedrijfsopvolging, z.d.) .

3.3. Welke invloed hebben de fiscale faciliteiten op de belastingverplichtingen voor de overdrager(s) en opvolger(s)?

Nadat er aan de hand van de maatschapsakte bepaald is welke bijzondere bepalingen er zijn en wat de invloeden van de waarderingsgrondslagen zijn op de overnamewaardering, kan duidelijk worden wat voor fiscale gevolgen de bedrijfsopvolging zal hebben. Het benutten van de fiscale faciliteiten heeft hierbij grote invloed op met name de uiteindelijke belastingverplichtingen.

3.3.1 Gevolgen overdrager(s)

Een ruisende overdracht is de norm, de geruisloze overdracht, kan onder voorwaarden toegepast worden.

In de meeste gevallen wordt er bij bedrijfsopvolging gekozen voor een geruisloze overdracht. Mocht er gekozen worden voor de ruisende overdracht, dan zal er afgerekend moeten worden over de stakingswinst. Die bestaat uit de stille reserves, goodwill, vrijval van fiscale reserves (HIR/ KIR / FOR) en de desinvesteringsbijtelling.

In de agrarische sector is er vrijwel nooit sprake van goodwill van een onderneming. Echter bij groeiende bedrijven met een goed lopende neventak, kan dit in de toekomst wel eens meer van toepassing worden. Een bijtelling over de desinvesteringsbijtelling is alleen van toepassing als een bedrijfsmiddel, verkregen is met de (kleinschalige investeringsaftrek) KIA en binnen vijf jaar na verkrijgen een onderneming gestaakt wordt.

In de meeste situaties heeft de grootte van de stille reserves, de grootste impact op de hoogte van de stakingswinst. De stille reserves op landbouwgrond én ondergrond bedrijfsgebouwen vallen onder de landbouwvrijstelling, hieruit ontstaat uiteindelijk de belaste stakingswinst. Een ondernemer kan éénmaal de stakingsaftrek toepassen, een bedrag van maximaal €3.630,- per ondernemer, in mindering op de stakingswinst.

Bij staking van de onderneming aan het einde van het jaar kan de zelfstandigenaftrek, wat het urencriterium aan arbeid van 1225 uur per jaar inhoudt, nog verantwoord worden toegepast. Dit is anders dan wanneer een onderneming per één januari gestaakt én overgedragen wordt.

Na aftrek van de stakingsaftrek en de zelfstandigenaftrek op de stakingswinst, wordt de MKB-winstvrijstelling nog in mindering gebracht. Deze bedraagt 14% van de stakingswinst na aftrek van de ondernemersaftrek.

Het resterende deel van de stakingswinst, kan (gedeeltelijk) worden omgezet in een lijfrente. Hierdoor is er voor de overdrager(s) niet direct inkomstenbelasting verschuldigd. De stakingswinst is belast maar de premies en storting in een lijfrente zijn aftrekbaar, hierdoor is er over het betreffende deel op dat moment geen belasting verschuldigd. Dit gebeurt pas bij uitkering van de lijfrente, vaak wanneer het fiscaal gunstiger uitpakt.

Bij een geruisloze overdracht hoeft er niet afgerekend te worden over de stille reserves. Wel dient de desinvesteringsbijtelling toegepast te worden, als daar sprake van is. Daarnaast kan de stakingsaftrek van €3.630,- per ondernemer ook nog in mindering gebracht worden op de stakingswinst (Jongbloed-fiscaaljuristen, z.d.).

3.3.2 Gevolgen opvolgers

Zoals benoemd zullen de overdrager(s) het zwaarste belast zijn met de belastingverplichtingen. Voor de opvolger(s) zijn er vaak ook nog gevolgen voor de belasting maar dan in mindere maten.

Gevolgen voor de inkomstenbelasting

Als er een ruisende overdracht plaats vindt, zijn er weinig consequenties voor de opvolger(s), wat de inkomstenbelasting betreft. Die gaat namelijk verder met de actuele waarden van het bedrijf, waar er door de overdrager(s) al afgerekend is over de stakingswinst. Er zal dan voornamelijk nog inkomstenbelasting geheven worden over de gerealiseerde winst door de opvolger(s).

Bij een geruisloze overdracht, worden de meeste activa op de gronden na, vaak overgenomen tegen de boekwaarden van de onderneming. Hierdoor wordt er in vele situaties fors minder stakingswinst gerealiseerd, dit drukt met name voor de overdrager(s) de inkomstenbelasting. Echter kan het wel zo zijn, dat de opvolger(s) minder afschrijvingen heeft, waardoor deze minder de winst drukken. Er kan dan door de opvolger(s), wel een hogere inkomstenbelasting betaald moeten worden.

Gevolgen voor de overdrachtsbelasting

Bij een familiale bedrijfsopvolging, is de overdracht van onroerend goed (met uitzondering van de woning) vrijgesteld van de overdrachtsbelasting. Hiervoor dient men wel te voldoen aan de gestelde voorwaarden, zoals eerder vernoemd onder de BOR in paragraaf; §1.4.5 Fiscale regelingen bedrijfsovername.

Gevolgen voor de schenk- en erfbelasting

Waar de inkomstenbelasting, vaak de grootste gevolgen voor de overdrager(s) heeft, heeft de schenk- en erfbelasting vooral impact voor de opvolger(s). Bij vrijwel alle bedrijfsopvolgingen, is de werkelijke betaalde overnamesom door de opvolger(s), lager dan de waarde in het economisch verkeer. Dit is van belang voor de successiewet, want in die situaties kan er sprake zijn van een schenking.

Als er geen gebruik gemaakt kan worden van de BOR dan is er door de opvolger(s), bij een schenking, schenkbelasting verschuldigd. Dan kan het niet meer interessant zijn om de bedrijfsopvolging te realiseren tegen een lagere waarde dan de WEV-waarde. Er dient in die situatie, voldoende liquide middelen beschikbaar te zijn om naast de overnamesom ook nog schenkbelasting te betalen.

Als er schenk- en erfbelasting verschuldigd is bestaat er de mogelijkheid om hiervoor uitstel van betaling voor te krijgen, ook wel de conserverende aanslag genoemd. Hierna mag de belastingverplichting over 10 jaar gespreid worden. Waar invorderingsrente over verschuldigd is.

3.4 Hoe kunnen de actuele norm gegevens in het rekenmodel geüpdatet worden?

Dit rekenmodel kan alleen op betrouwbare wijze gebruikt worden als de berekeningen én norm gegevens correct en actueel zijn. De wijze waarop én wanneer een update gebeurt, is hierbij van belang om, op ieder moment een geüpdatet rekenmodel te kunnen raadplegen.

3.4.1 Ophalen van de actuele norm gegevens (welke en locatie)

Om het rekenmodel up-to-date te houden, is het allereerst van belang om inzichtelijk te hebben welke gegevens daadwerkelijk binnen bepaalde termijnen geüpdatet dienen te worden. Daarvoor is een gestructureerd overzicht benodigd, zodat het rekenmodel voor eenieder eenvoudig, geüpdatet kan worden.

Daarvoor zijn een aantal stappen te doorlopen om een overzicht te creëren;

- Stap 1: Bepalen welke norm gegevens geüpdatet dienen te worden;
- Stap 2: Uit welke bron kunnen de norm gegevens geüpdatet worden?;
- Stap 3: Zijn er bijzonderheden bij bepaalde norm gegevens?;
- Stap 4: Wanneer kunnen de norm gegevens geüpdatet worden?.

3.4.2 Welke norm gegevens dienen er te worden geüpdatet?

Om deze stap te kunnen bewerkstelligen, zal er per tabblad in het rekenmodel bekeken worden, welke norm gegevens geüpdatet dienen te worden. Daarbij dient er duidelijk beschreven te worden, welke precieze gegevens geüpdatet moeten worden. Er staan namelijk vele gegevens in ieder tabblad, waarvan lang niet alles ieder jaar gecontroleerd hoeft te worden.

3.4.3 Uit welke bron kunnen de norm gegevens geüpdatet worden?

Bij de betreffende norm gegevens zal er beschreven moeten worden, welke bronnen er voor de update geraadpleegd worden. Dit kan zijn uit een persoonlijke bron zoals; de secretaresse, de bedrijfsadviseur(s) of de fiscalist(-en). Maar voornamelijk zal dit geschieden uit digitale bronnen van voornamelijk de belastingdienst.

3.4.4 Zijn er bijzonderheden bij bepaalde norm gegevens?

Naar mate er meer gewerkt zal worden met het rekenmodel, kan men erachter komen dat bepaalde zaken in loop van tijd veranderd zijn, of toch beter aangepast kunnen worden. Die bijzonderheden dienen in overleg met bovengenoemde bronnen besproken te worden. Indien nodig kunnen er dan aanpassingen volgen. Deze aanpassingen kunnen dan vermeld worden onder de bijzonderheden bij de versie update.

3.4.5 Wanneer kunnen de norm gegevens geüpdatet worden?

Er kan pas een update plaats vinden als de benodigde bronnen hun nieuwste norm gegevens voor het betreffende termijn gereed hebben. Bij dit rekenmodel betreft het jaarlijkse normgegevens. Uitzonderlijke coulant regelingen of aanpassingen in loop van het jaar, dienen specifiek vermeld én aangepast te worden.

3.5 Op welke wijze kan de toepasbaarheid van het rekenmodel getoetst worden?

Het rekenmodel is met name bestemd voor de bedrijfsadviseurs om ermee te gaan werken. Daarom zal er getoetst moeten worden, hoe zij de werking van het rekenmodel ervaren.

3.5.1 Toetsing rekenmodel

Nadat het rekenmodel uitgewerkt is, zal er een demo rekenmodel gemaakt worden. Dit geschiedt aan de hand van de gegevens, van een recent gerealiseerde bedrijfsopvolging van een klant van het bedrijf. Daaruit kan ontdekt worden wat de knel- en verbeter punten zijn. Op deze manier kan de ontwikkelaar van het rekenmodel al de nodige aanpassingen doen. De aanpassingen kunnen het beste in samenspraak met de fiscalist en bedrijfsadviseur toegepast worden, zodat deze aanpassingen een zo goed mogelijke verbetering geven.

Als het demo rekenmodel uitgewerkt is en de uitwerking van het rekenmodel komt overeen, met de gegevens uit de al gerealiseerde bedrijfsopvolging van de klant. Is het rekenmodel klaar voor gebruik.

De bedrijfsadviseur(s) kunnen dan wel in samenwerking met de fiscalist(-en), nieuwe bedrijfsopvolgingen gaan doorrekenen in het rekenmodel. Daaruit zullen zij, bepaalde dingen kunnen opmerken. Daarnaast zullen zij in de praktijk ervaren wat de klanten ervan vinden en of het begrijpelijk genoeg is voor hen. Daaruit kunnen dan in een nieuwe update de nodige aanpassingen gemaakt worden.

4 Discussie

Dit hoofdstuk vormt een discussie over de gekozen aanpak en de resultaten uit dit onderzoek. De opgestelde deelvragen ter beantwoording van de hoofdvraag zijn hierbij de leidraad. Per deelvraag zal er een korte samenvatting gegeven worden, met de belangrijkste bevindingen. Er wordt daarnaast een kritische reflectie gegeven, op de wijze waarop het onderzoek is uitgevoerd. De doelstelling van dit onderzoek is om aan de hand van een theoretisch onderzoek een basis te leggen voor een uit te werken rekenmodel, wat de fiscale- en financiële aspecten bij een bedrijfsopvolging, op een overzichtelijke én begrijpelijke wijze weergeeft.

4.1 Samenvatting resultaten van de deelvragen

Deze paragraaf omvat per deelvraag een korte samenvatting van de belangrijkste resultaten.

Deelvraag 1: Welke bijzondere bepalingen, die overwegend zijn opgenomen in de maatschap akte, zijn van belang bij bedrijfsovername?

Bij aanvang van een maatschap wordt een akte opgesteld, belangrijk is deze met bijhorende inhoud, tijdig voor de bedrijfsopvolging te herzien. Vaak zit er namelijk een hele periode tussen het aangaan van de samenwerking én de daadwerkelijke opvolging. In die periode kunnen partijen anders tegen bepaalde bepalingen en afspraken aan zijn gaan kijken.

Voor de overdrager(s) biedt de akte een belangrijke basis om de onderneming, het bijhorende kapitaal en goederen, op een verantwoorde manier over te dragen. Zij gunnen de opvolger(s) de voorzetting van de onderneming. Tegelijkertijd is het belangrijk dat ze zich goed indekken voor onvoorziene omstandigheden. Dit gebeurt vaak door toepassing van de meerwaardeclausule, maar ook door andere aanvullende bepalingen op te nemen, zoals de verdeling en voortzetting bij echtscheiding van de opvolger(s). Dit is vaak een aanvulling op de wijze waarop er getrouwd mag worden door de opvolger(s).

De akte is voor de opvolger(s) van belang, om enige zekerheid op een toekomstige bedrijfsopvolging te kunnen creëren. De samenwerking start men natuurlijk met als doel een bedrijfsopvolging te kunnen realiseren. Er wordt door de opvolger(s) wel enige schriftelijke zekerheid gewenst. Als zij soms tot wel 10 jaar of langer een samenwerking vormen tot het daadwerkelijke moment van bedrijfsopvolging. Voor de opvolger(s) zijn het voortzetting, verblijving- en overnamebeding daarom van groot belang, omdat hierin veelal beschreven staat, dat zij recht hebben op voortzetting van de onderneming met, zoals dan staat beschreven de bijhorende (onroerende) goederen, kapitaal en overige zaken.

Deelvraag 2: Hoe wordt de overnamesom bepaald, op basis van de maatschap akte?

Voorafgaande aan de daadwerkelijke bedrijfsopvolging, wordt er aan de hand van de waarderingsgrondslagen de overnamewaardering bepaald en een taxatierapport opgesteld. Door middel van de going-concern waarde berekening van de fiscus, kan dan de schenking bepaald worden.

De meeste agrarische bedrijfsopvolgingen, worden gerekend in het scenario waarbij er een nog net lonende exploitatie van de onderneming mogelijk is. Wat in de meeste scenario's neer komt op een geruisloze bedrijfsopvolging.

De overnamesom zal bestaan uit de latente belastingschuld en de totale overnamesom. De totale overnamesom is van vele factoren afhankelijk. Maar deze komt voort uit de bepaling van de overnamewaardering, gecorrigeerd met het opgebouwde eigen vermogen én stille reserves door opvolger(s).

Als er zich de situatie voor doet, dat de overnamesom niet gefinancierd kan worden door de opvolger(s), dan zal er in overleg met de betrokken adviseurs en de overdrager(s), bekeken moeten worden hoe een opvolging wel mogelijk is. Het kan een oplossing zijn om de opvolging nog even uit te stellen om zo meer eigen vermogen op te bouwen. Ook kunnen de overdrager(s) en opvolger(s), beide wat schipperen in hun vermogensposities.

Deelvraag 3: Welke invloed hebben de fiscale faciliteiten op de belastingen voor overdrager(s) en opvolger(s)?

Een keuze voor een ruisende of geruisloze overdracht, heeft de grootste invloed op de toepassing van de fiscale faciliteiten voor beide partijen.

Bij een ruisende overdracht wordt er immers afgerekend over de stakingswinst, waar de stille reserves in worden meegenomen. Dat is een belangrijk verschil met een geruisloze overdracht, waarbij er vanuit de BOR, onder voorwaarden een vrijstelling op de schenk- en erfbelasting geldt.

Daarnaast zijn er bij zowel de geruisloze als ruisende bedrijfsopvolging, de stakingsaftrek van toepassing. Bij ruisende overdracht is de MKB-winstvrijstelling én de zelfstandigen aftrek toepasbaar over de stakingswinst.

Een resterend deel van de stakingswinst kan worden omgezet in een lijfrente, waardoor er niet direct inkomstenbelasting verschuldigd is. De belastingclaim komt dan pas bij uitkering van de lijfrente, wat vaak op een fiscaal gunstiger moment is.

Voor de opvolger(s) zijn minder consequenties wat de belastingen betreft. Deze zijn vaak al bij de overdrager(s) verrekend. Maar de latente belastingclaim, zal vaak wel overgenomen worden door de opvolger(s).

Deelvraag 4: Hoe kunnen de actuele norm gegevens in het rekenmodel geüpdatet worden?

Het ophalen van de meest actuele norm gegevens is van belang om ten alle tijden te kunnen werken met de meest recente versie van het rekenmodel. Om dit gemakkelijk en gestructureerd te kunnen uitvoeren kan er door middel van een kort stappenplan, bepaald worden hoe dit het beste gerealiseerd kan worden.

Om te beginnen moet er bepaald worden, welke norm gegevens er specifiek geüpdatet moeten worden. Om deze norm gegevens te kunnen vinden zal er een duidelijke bron vermelding gemaakt moeten worden. Niet iedere norm, kan zomaar uit de bron geraadpleegd worden, daarom zullen bepaalde norm gegevens wel een toelichting behoeven. Om structuur in de wijze van updaten te houden, zal er duidelijk beschreven moeten worden, wanneer de meeste recente norm gegevens geüpdatet kunnen worden in het rekenmodel.

Deelvraag 5: Op welke wijze kan de toepasbaarheid van het rekenmodel getoetst worden?

Aan de hand van een demo rekenmodel kan er in de praktijk al gerealiseerde bedrijfsopvolging, doorgerekend worden. De gegevens uit het rekenmodel kunnen dan vergeleken worden met de situatie die in de praktijk al gerealiseerd is. Daaruit kan in samenspraak met de fiscalist en bedrijfsadviseur bepaald worden of er nog de nodige aanpassingen nodig zijn.

Als het rekenmodel gereed is voor gebruik, kunnen de bedrijfsadviseur(s) in samenwerking met de fiscalist(-en) er mee aan het werk. Indien nodig kunnen ze bij een nieuwe update, de nodige aanpassingen doorvoeren.

4.2 Reflectie

In deze paragraaf wordt er een kritische reflectie gegeven op het uitgevoerde onderzoek. Het proces én de methode van het onderzoek, zijn de onderdelen die beschreven worden.

4.2.1 Het proces

Planning

Voorafgaande aan de uitvoering van het onderzoek is er aan de hand van de deadlines, opgesteld vanuit de Aeres hogeschool Dronten, een eigen planning gemaakt, om een tijdige afwikkeling van het afstudeerwerkstuk te kunnen nastreven. Deze planning heeft een goede richting daaraan gegeven.

De uitwerking van het vooronderzoek was complex en de digitale communicatie in verband met de COVID 19-pandemie, was niet het optimale communicatiemiddel voor dit afstudeerwerkstuk. Hierdoor is het vooronderzoek later dan gepland beoordeeld, waardoor ook de gehele uitwerking van het afstudeerwerkstuk op een later moment heeft plaats gevonden, maar gelukkig nog binnen de opgestelde deadlines van de Aeres hogeschool Dronten.

In een vervolg kan de auteur hier zelf op sturen door alles concreter en minder uitgebreid te formuleren. Hierdoor kan er een betere lijn in het verhaal gehouden worden en daarmee een structuur in het onderzoek.

Aanpak en uitwerking onderzoek

Er is gekozen voor een kwalitatief onderzoek, voor het onderzoek bleek dit een geschikte onderzoeksmethode. Voor een vervolgonderzoek zou een meer kwantitatieve onderzoeksmethode toegepast kunnen worden. Door bijvoorbeeld aan de hand van enquêtes te onderzoeken waar de klanten in de overnamefase tegen aanlopen en wat voor hen de toegevoegde waarde is van het fiscaal- en financieel rekenmodel, of wat ze mogelijk liever anders zien. Daarmee kunnen aanpassingen of aanvullingen op het onderzoek en/of rekenmodel worden gedaan.

De auteur levert twee eindproducten op, het rekenmodel voor het stagebedrijf en het afstudeerwerkstuk voor de afstudeerfase van de bachelor studie. De twee eindproducten zijn echter wel in relatie tot elkaar. Dit maakt de uitwerking van beide producten nog complexer. Dit is voor de auteur een grotere opgave, dan wanneer de producten los van elkaar opgeleverd kunnen worden. In een vervolg zou dit mogelijk nog beter in elkaar geïntegreerd kunnen worden, of juist geheel los van elkaar te zien.

Over het onderwerp zijn voldoende relevante bronnen geraadpleegd, de kern van het onderwerp is een zeer actueel thema in de melkveehouderijsector. Hierdoor was het mogelijk om ook hele recente bronnen te kunnen raadplegen.

4.2.2 De methode

Uit het onderzoek zijn nagenoeg geen onverwachte resultaten gekomen. Dit heeft er mee te maken, dat dit een kwalitatief onderzoek betreft, welke met name gebaseerd is op feitelijke bronnen. Dit heeft daarmee een betrouwbare basis gelegd voor het op te leveren rekenmodel, voor het stagebedrijf.

Confrontatie theorie en praktijk

Los van het sociale aspect bij een bedrijfopvolgingstraject, wat in dit afstudeerwerkstuk is afgebakend, zijn er wel theoretische aspecten, die lastig beïnvloedbaar zijn. Als, ondernemer, bedrijfsadviseur of fiscalist zijnde, maar die in de praktijk wel invloed kunnen hebben op een bedrijfsopvolgingstraject.

Een belangrijke fiscaliteit is de landbouwwijstelling, er wordt al geruime tijd gespeculeerd over aanpassing of afschaffing ervan. Anno 2020 is dit thema door de Algemene Rekenkamer ter onderzoek gelegd. Dit onderzoek wordt uitgevoerd, om te bepalen of de bedrijven bij toepassing van de landbouwwijstelling niet worden overgecompenseerd. Ten opzichte van andere niet-agrarische bedrijven. In aanloop naar dit onderzoek, hebben al vele ondernemingen hun gronden laten herwaarderen. Een aanpassing of afschaffing van deze vrijstelling, kan een grote invloed hebben op de hoogte van de overdrachtsbelasting en daarmee de mogelijkheid op een financieel gezonde bedrijfsopvolging. Dit geldt ook voor het percentage van de overdrachtsbelasting voor (ondergrond) woning, aanhorigheden en de bedrijfsgebouwen. (ABAB , 2020).

Daarnaast zijn de fiscale aftrekposten die van toepassing zijn op de inkomstenbelasting lastig beïnvloedbare aspecten, die wel een redelijke invloed kunnen hebben. De hoogte en toepassing van deze aftrekposten zou jaarlijks kunnen veranderen. Waarbij de hoogte en toepassing van de BOR een belangrijke regeling is. Hoe lager de hoogte van de aftrekposten en de toepassing ervan, des te vaker er scenario's voorkomen dat er meer inkomstenbelasting betaald moet worden.

Om de informatie van deze aftrekposten te kunnen updaten in het rekenmodel, is de verwerker afhankelijk van externe data. Wanneer deze gepubliceerd wordt en of deze goed toegankelijk blijft op ieder moment is wel een onzekere factor, waar naar verwachting vooralsnog geen grote problemen mee ondervonden gaan worden.

Op de uiteindelijke overnamesom, heeft de bank en/of andere financiers een steeds belangrijkere positie. Er dient namelijk bekeken te worden, wat er voor de overdrager(s) voor de oude dag en overige familieleden nodig is. De bijdrage van de opvolger(s) daarin, in de te betalen belastingclaim en de prijs voor de onderneming en bijhorend kapitaal. Dit kan wel bepaald worden in de uiteindelijk overnamesom, maar deze moet ook gefinancierd worden uit de maximale leencapaciteit, voor een bepaalde looptijd met bijhorende rente.

De resultaten van het onderzoek, geven wel een bewustwording en inzicht over de invloed van de fiscale- en financiële aspecten en toepasbare faciliteiten. Door toepassing van deze methode, de link tussen het theoretische afstudeerwerkstuk en het praktisch toepasbare rekenmodel. Is dit bevestigd en laat dit duidelijk zien, dat de invloeden van bepaalde aspecten, bovendien zeer bedrijfsspecifiek zijn.

5 Conclusie & aanbevelingen

De intentie vanuit de beoogde opvolger(s) en de overdrager(s) om tot een bedrijfsopvolging te komen, komt steeds vaker voor. De agrarische bedrijfsopvolgingen die er plaats vinden zijn complexer. Terwijl de maatschappelijke én financiële druk toeneemt op agrarische ondernemers en daardoor de wil én kunnen op bedrijfsopvolging zwaarder wordt.

Wordt er in dit afstudeerwerkstuk bekeken of er voor opvolger(s), overdrager(s) en betrokken partijen. Duidelijke toelichtingen en berekeningen opgesteld kunnen worden, die de overnamefase vergemakkelijken.

In dit hoofdstuk wordt teruggekeken op de resultaten van het uitgevoerde onderzoek en wordt er antwoord gegeven op de vraag:

“ Hoe ziet een rekenmodel eruit, waarbij de financiële- en fiscale aspecten van een overnamefase in de melkveehouderij, inzichtelijk worden gemaakt? ”

Eerst wordt er antwoord gegeven op de deelvragen en vervolgens op de hoofvraag.

5.1 Conclusie deelvragen

Hieronder wordt per deelvraag de conclusie omschreven, gebaseerd op de resultaten uit het onderzoek.

5.1.1 Conclusie deelvraag 1; “ Welke bijzondere bepalingen, die overwegend zijn opgenomen in de maatschap akte, zijn van belang bij bedrijfsovername? ”

De opstelling van een maatschapsakte blijkt, écht de basis te zijn van een zo fijn loos mogelijke bedrijfsovername. Het kritisch bekijken van de opstelling is door alle betrokken partijen vereist, om zich zoveel mogelijk voor (on)-zekerheden in te dekken. Het opstellen van een akte gebeurt in de meeste gevallen onderhands, het kost redelijk wat tijd en geld. Wees kritisch en probeer dit dan ook in goed overleg, in één keer goed te doen. Daar zullen alle partijen later veel plezier van hebben.

Er is veel vrijheid bij het opstellen van de akte, betrokken accountant(s) en adviseur(s). Hebben vaak al vele aktes opgesteld en bedrijfsopvolgingen mee begeleid. In samenspraak met hen, kan er bekeken worden welke bedingen én clauses in de akte opgenomen worden.

Het is raadzaam om alle vermelde bedingen en clauses, zoals beschreven in §3.1.3 “bedingen en clauses”, naar eigen invulling op te nemen in de akte. Het is niet verkeerd om te redeneren vanuit het minst wenselijke en dus het slechtste scenario. Hiermee wordt de akte alsmaar kritischer opgesteld en zal men blij zijn dit gedaan te hebben, als er zich een onwenselijk scenario voor doet.

5.1.2 Conclusie deelvraag 2; “Hoe wordt de overnamesom bepaald, op basis van de maatschap akte?”

Eigenlijk vormen de resultaten uit de eerste deelvraag, al de basis voor een goede bepaling van de overnamesom. In de akte worden namelijk al de inbrengmethodes én waarderingsgrondslagen van de activa beschreven en daarmee de overnamewaardering. Op basis van een uitgevoerde taxatie, wordt de werkelijke waarde in het economisch verkeer vastgesteld.

De meest voorkomende inbreng methodes zijn; de inbreng tegen de fiscale boekwaarde en de gronden tegen verpachte staat (60% van de vrije verkoopwaarde). Op deze wijze van inbreng blijft de overnamesom bepaald met oog op de (nog) net lonende exploitatie.

Niet alleen de overdracht van een onderneming zal plaats vinden bij bedrijfsopvolging. Het onderdak en de pensioenvoorziening voor de overdrager(s) en de eventuele schenking voor overige familie. Zijn belangrijke aspecten die ook meegenomen moeten worden bij de overnamesom. Er kan naar deze bovenstaande punten ook al tijdig aandacht geschonken worden. Voor de daadwerkelijke bedrijfsopvolging, kunnen schenkingen en een aankoop van woning soms al gerealiseerd worden en pakt dat dan al financieel en fiscaal gunstiger uit.

Rekening houdend met de (nog) net lonende exploitatie, zal de financiering van de bedrijfsopvolging, daar ook op afgestemd moeten worden. De berekende maximale leencapaciteit, wil tegenwoordig zeker niet zeggen dat, die middelen ook daadwerkelijk gefinancierd worden bij de bank. Zoals beschreven in §1.4.4 “financiering”, zijn er ook mogelijkheden tot een familielening (bij de overdrager(s)), private investeerders of (gedeeltelijke) pacht.

Belangrijk als onderneming zijnde, dit zeker in het oog te houden. De balans tussen moderniteit, rentabiliteit en financiering is daarbij een doorslaggevende factor op een gezonde bedrijfsopvolging. Blijkt nou dat de overnamesom niet gefinancierd kan worden, dan zijn er altijd eerst nog de mogelijkheden. Om de overnamesom wat aan te passen, in overleg met betrokken. Want ergens zal er iets of iemand op toe gaan geven. Of de opvolger(s), stellen de opvolging nog even uit en zorgen voor een betere opbouw van het eigen vermogen. De daadwerkelijke bedrijfsopvolging staat dus niet zomaar door iets in de weg, er zijn vele mogelijkheden.

5.1.3 Conclusie deelvraag 3; “Welke invloed hebben de fiscale faciliteiten op de belastingen voor overdrager(s) en opvolger(s)?”

Bij bedrijfsopvolging wordt de onderneming gestaakt door de overdrager(s) en wordt overgenomen door de opvolger(s). Daarbij ontstaat er stakingswinst, die voornamelijk zichtbaar wordt in de opgebouwde stille reserves.

De meeste agrarische bedrijfsopvolgingen gaan via een geruisloze overdracht. Een onderneming kan namelijk door toepassing van de landbouwwijstelling én de BOR, fiscaal gunstiger worden overgedragen. Dan dat het ruisend wordt overgedragen, dan dient er namelijk afgerekend te worden over de stakingswinst. In beide situaties blijft het wel mogelijk om de stakingsaftrek toe te passen.

Agrarische bedrijfsopvolgingen in familieverband zijn vrijgesteld van overdrachtsbelasting over het onroerend goed (met uitzondering van de woning). Door toepassing van de BOR zijn deze bedrijfsopvolgingen ook vrijgesteld van de schenkbelasting.

Zonder deze fiscale faciliteiten, wordt een bedrijfsopvolging een heel stuk lastiger. Wat kan lijden tot hogere financiële lasten om een bedrijfsopvolging gerealiseerd te krijgen. Waardoor overdrager(s) en opvolger(s), zich steeds minder gemotiveerd zien om een agrarische bedrijfsopvolging te realiseren.

5.1.4 Conclusie deelvraag 4; "Hoe kunnen de actuele norm gegevens in het rekenmodel geüpdatet worden?"

Het updaten van de juiste norm gegevens, is belangrijk om het rekenmodel op een correcte en zorgeloze manier te laten werken. Doordat dit schema stapsgewijs is opgesteld, kon er een overzichtelijk schema in het rekenmodel bijgevoegd worden.

Door middel van de toelichtingen en links naar website. Zo dit voldoende handvaten moeten kunnen bieden om het rekenmodel op vaste momenten te kunnen updaten.

5.1.5 Conclusie deelvraag 5; "Op welke wijze kan de toepasbaarheid van het rekenmodel getoetst worden?"

Een rekenmodel dat de fiscale- en financiële aspecten van een bedrijfsopvolging in beeld brengt. Dat was de praktische uitwerking op dit theoretische onderzoek. Zodat accountants én fiscalisten aan overdrager(s) en opvolger(s) in een bedrijfsopvolgingstraject. Op een overzichtelijke én begrijpelijke wijze kunnen laten zien, wat alle invloeden zouden zijn.

De uitwerking en bijhorende toelichtingen, werden getoetst aan de hand van demobedrijven én al gerealiseerde bedrijfsopvolgingen. Door deze scenario's in samenwerking met accountants, fiscalisten en de auteur. In het rekenmodel toe te passen, kan worden bepaald hoe het rekenmodel functioneert. De knelpunten worden op deze manier snel zichtbaar en doordat alle betrokken bij de toetsing betrokken zijn, gebeurt dit ook met kennis op verschillende vlakken.

Een rekenmodel kan naar eigen wens of praktijkervaringen altijd nog aangepast worden, dat is het mooie ervan. De uitwerking ervan houdt niet zo snel op.

5.2 Conclusie hoofdvraag

De hoofdvraag luidt als volgt:

"Hoe ziet een rekenmodel eruit, waarbij de financiële- en fiscale aspecten van een overnamefase in de melkveehouderij, inzichtelijk worden gemaakt?"

Uit de resultaten van het onderzoek en de beantwoording van de deelvragen is gebleken dat op basis van het theoretische onderzoek. Best goed een rekenmodel ontwikkeld kan worden, die de financiële- en fiscale aspecten van de overname fase inzichtelijk maken.

De volgorde van dit onderzoek, komt overeen met de opbouw van het rekenmodel. Waar het rekenmodel op enkele punten, als financiering en belasting. Achteraf in het rekenmodel uitgebreider verwerkt is. Wat bij de uitwerking van het rekenmodel ter toevoeging erbij gekomen is, om het completer te maken, naar wens van het stagebedrijf.

5.3 Aanbevelingen

Op basis van de conclusie, kunnen er aanbevelingen worden gegeven, voor betrokken partijen bij de overname fase van een bedrijfsopvolging.

5.3.1 Aanbevelingen lezer

De opstelling van de maatschapsakte dient, al bij toetreding van de beoogdopvolger serieus en in goede samenspraak opgesteld te worden. Met name naar de opvolger(s), die aan het begin van de carrière staan, verdiep je in de theorie en bekijk zelf heel aandachtig, wat het betekent, voordat je daadwerkelijk de maatschapsakte gaat tekenen.

Als overdrager(s) en opvolger(s) zijnde heb je het ondernemerschap zelf in handen. De betrokken adviseurs, staan naast je ter ondersteuning en advies. Houdt daarom als overdrager(s) en opvolger(s), zelf heel goed in de gaten op welke termijnen men de toekomstplannen gerealiseerd wil hebben. Dit hangt namelijk nauw samen met het, hele bedrijfsopvolgingsproces, tot uiteindelijk de overname fase. De afspraken, financiële investeringen en leningen die men in het verleden is aangegaan, kunnen bepaalde gevolgen hebben op het moment van opvolging.

Op dit moment zijn de bedrijfsopvolgingen al complex, maar met goed ondernemerschap, een moderne én rendabele onderneming. Is het afhankelijk van het bedrijf scenario, nog goed mogelijk om een bedrijfsopvolging, met externe financiering rond te krijgen. Waarbij nu de fiscale faciliteiten daarbij nog zeer gunstig zijn. Maar die ter discussie staan én mogelijk in de toekomst minder gunstig kunnen gaan uitpakken.

5.3.2 Aanbevelingen vervolgonderzoek

Bij een vergelijkbaar vervolgonderzoek, kan de auteur aanbevelen om de link tussen het theoretisch onderzoek én het praktische rekenmodel. Constant goed in gedachten te houden en voor beiden een planning aan te houden. Zodat deze twee producten ook afzonderlijk van elkaar tijdig opgeleverd kunnen worden.

Het theoretische onderzoek zou in samenhang met het praktische rekenmodel. Een vervolgonderzoek kunnen krijgen, waarbij de uitwerking van het rekenmodel nog specifiek gaat worden. Met daarnaast een duidelijkere weergave, welke impact nou bepaalde faciliteiten hebben, op bijvoorbeeld een ruisende of geruisloze bedrijfsopvolging.

Bibliografie

- ABAB. (2020). *Abab.nl*. Geraadpleegd op 3 mei 2021
- Agrimatie. (z.d.). *Agrimatie*. Geraadpleegd op 18 oktober 2020
- BDO. (2005). *BDO CampsObers Accountants & Adviseurs*. OASE of Fata Morgana? Anticipatie door ondernemers op noodopvolging bij familiebedrijven. Geraadpleegd op 29 september 2020
- Bedrijfsopvolging. (z.d.). *Bedrijfsopvolging*. Geraadpleegd op 28 september 2020, van bedrijfsopvolging.nl:
<https://www.bedrijfsopvolging.nl/kennisbank/bedrijfsopvolgingsregeling-borbof/>
- Belastingdienst. (2020). *Belastingdienst.nl*. Geraadpleegd op 28 september 2020, van Belastingdienst.nl:
<https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/belastingdienst/zakelijk/winst/inkomstenbelasting/veranderingen-actueel-jaar/ondernemersaftrek-2020/zelfstandigenaftrek-2020#:~:text=Dan%20is%20de%20zelfstandigenaftrek%20in,van%20de%20winst%20v%20>
- Belastingdienst. (2020). *Erf- en schenkelasting en de bedrijfsopvolgingsregeling*. Geraadpleegd op 16 november 2020
- Bosch, W. V. (2016). *De relatie tussen de mate van vertrouwen en de planning*. Geraadpleegd op september 29 2020, Universiteit Hasselt
- CBS. (2019). *CBS*. Geraadpleegd op 27 oktober 2020, van CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/in-de-klas/conjunctuurbekerstrijd/te-voorspellen-indicatoren/bruto-binnenlands-product--bbp-->
- CBS. (2020). *cbs.nl*. Geraadpleegd op 22 september 2020, van cbs: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/19/landbouw-droeg-in-2019-evenveel-bij-aan-economie-als-tien-jaar-eerder>
- CBS-landbouwtelling. (2017). *Agrimatie; Bedrijfsopvolging*. Geraadpleegd op 6 oktober 2020, van Agrimatie: <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=7202>
- Cobbaert, C. (2018). *Familiegeluk VS. bedrijfszekerheid?* Geraadpleegd op oktober 6, 2020, van, Kenniscentrum bedrijfsopvolging. Leuven.
- Dekker, A., Rigtering, C., & Veldhuizen, E. (2015). *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*. Geraadpleegd op 6 oktober 2020, van https://pdfs.semanticscholar.org/33ba/6cded472afda7846cf253b5e95cb972f061e.pdf?_ga=2.117168646.1637981920.1601890044-343322503.1601890044
- Ensie. (2016). *Ensie.nl*. Geraadpleegd op 27 oktober 2020, van Ensie.nl:
<https://www.ensie.nl/logistiek/agrocomplex>
- Ensie. (2017). *Ensie.nl*. Geraadpleegd op 21 september 2020, van Ensie.nl:
<https://www.ensie.nl/management-begrippenlijst/continuïteit#:~:text=Het%20doorlopend%20verband%2C%20doorlopend%20processes,voortgang%20van%20het%20proces%20waarborgen.>
- Ensie. (2020). *Ensie*. Geraadpleegd op 27 oktober 2020, van Ensie.nl:
<https://www.ensie.nl/oosthoek/lonend>

- Indicator. (z.d.). *ondernemingsdatabank.indicator.nl*. Geraadpleegd op 3 november 2020, van ondernemingsdatabank.indicator.nl:
https://ondernemingsdatabank.indicator.nl/fiscale_winst/hoezo_was_o/_NLTABTAR_EU080701#:~:text=De%20WASO%20geldt%20alleen%20voor,%2C%20goodwill%2C%20vergunningen%2C%20enz.
- Jongbloed-fiscaaljuristen. (z.d.). Geraadpleegd op 8 mei 2021, van: <https://www.jongbloed-fiscaaljuristen.nl/>
- Kadaster. (z.d.). *kadaster.nl*. Geraadpleegd op 21 september 2020
- KVK. (z.d.). *KVK.nl*. Geraadpleegd op 27 oktober 2020, van KVK: <https://www.kvk.nl/over-kvk/>
- Lievens, J. (2006). *Scorecard opvolging: succesfactoren voor de continuïteit van het familiebedrijf*. Geraadpleegd op 10 december 2020, van: Kortrijk: Instituut voor het familiebedrijf.
- Stevens, R. (2017). *melkvee100plus: omvang is geen item bij overname*. Geraadpleegd op 25 op februari 2021, van: <https://www.melkvee100plus.nl/Artikelen/Financieel/2017/4/Omvang-is-geen-item-bij-overname-118772E/>
- Syllabus Agrarisch Belastingrecht (2019). Geraadpleegd op 1 maart 2021.
- Mathey-Bal, P.P.D. (2015). *Navigator*. Geraadpleegd op 20 april 2021, van: https://www.navigator.nl/document/idpasse2b6d9589b4f414089ec8acfdaf4c5db/de-positie-van-de-vennootschap-onder-firma-instituut-voor-ondernemingsrecht-nr-97-831-wat-is-een-voortzettingsbeding?ctx=WKNL_CSL_2243
- Meulen, v. H. (2009). *Pensioenopbouw in de land- en tuinbouw blijft achter*. Geraadpleegd op 12 januari 2021, van Wageningen UR
- Miller, D., & Le Breton-Miller, I. (2008). *Stewardship vs. Stagnation: An Empirical Comparison of Small Family and Non-Family Businesses*. Geraadpleegd op 29 september 2020, van Montréal: HEC
- NAJK. (2014). *Maatschap maatwerk*. Geraadpleegd op 6 januari 2021.
- NAJK. (2016). *Financiering van bedrijfsopvolging*. Geraadpleegd op 25 februari 2021, van: NAJK Utrecht. <https://www.bajn.nl/wp-content/uploads/2016/12/06-03-05-2042WN-Discussiestuk-Financiering-van-bedrijfsopvolging.pdf>
- Nimwegen, v. A. (2019). *Alfa*. Geraadpleegd op 16 april 2021, van: <https://www.alfa.nl/actueel/laat-de-overnamebepalingen-in-de-vof-akte-checken>
- Nyenrode business universiteit. (z.d.). *Nyenrode business universiteit*. Geraadpleegd op 21 september 2020, van Nyenrode business universiteit: <https://www.nyenrode.nl/faculteit-en-onderzoek/leerstoelen/familiebedrijven/familiebedrijf#:~:text=Het%20familiebedrijf,-In%20Nederland%20zijn&text=Familiebedrijven%20onderscheiden%20zich%20van%20ander,e,%2D%2C%20eigendoms%2D%20en%20familiesysteem.&text=Di>
- Ondernemersplein KVK. (z.d.). *ondernemersplein.kvk*. Geraadpleegd op 28 september 2020, van ondernemersplein.kvk.nl: <https://ondernemersplein.kvk.nl/fiscaal-afrekenen-met-de-belastingdienst/>

- Ondernemersplein.kvk. (z.d.). *ondernemersplein.kvk*. Geraadpleegd op 27 oktober 2020, van ondernemersplein.kvk: <https://ondernemersplein.kvk.nl/een-rechtsvorm-kiezen-voor-uw-bedrijf/>
- Pijnenburg, B. (2011). *Rechtsvormen in de multifunctionele landbouw*. Geraadpleegd op 12 oktober 2020, van Zegveld: Taskforce multifunctionele landbouw.
- Redactie Rendement online. (2018). *Rendement.nl*. Geraadpleegd op 1 december 2020, van Rendement.nl: <https://www.rendement.nl/bedrijfsoverdracht/nieuws/het-verschil-geruisloze-en-ruisende-bedrijfsoverdracht.html>
- Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. (z.d.). *mijn.rvo.nl*. Geraadpleegd op 21 september 2020, van mijn.rvo.nl: <https://mijn.rvo.nl/gecombineerde-opgave#:~:text=De%20Gecombineerde%20opgave%20is%20een,de%20Landbouwtelling%20en%20de%20mestwetgeving.>
- Rijksoverheid. (2020). *Rijksoverheid.nl*. Geraadpleegd op 22 september 2020, van Rijksoverheid.nl: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/01/17/nederlandse-export-landbouwproducten-in-2019-%E2%82%AC945-miljard>
- Ruis, A., Smit, L., Span, T., Braaksma, R., & Prince, Y. (2014). *Bedrijfsoverdrachten: een overschat probleem?* Geraadpleegd op 22 september 2020, van Zoetermeer: Panteia.
- Scribbr. (z.d.). *scribbr.nl*. Geraadpleegd op 10 januari 2020, van <https://www.scribbr.nl/modellen/gap-model-servqual/>
- Silvis, H., Veen, H. v., & Voskuilen, M. (2014). *Fiscale faciliteiten agrosector*. Geraadpleegd op 19 oktober 2020, van LEI Wageningen UR.
- Smale, E. (2012). *Bedrijfsoverdracht van grootschalige melkveebedrijven in Nederland anno 2020*. Geraadpleegd op 11 januari 2020, van Wageningen UR.
- Stokkers, R., Meulen, H. v., & Dekking, A. (2012). *Bedrijfsovername in de multifunctionele landbouw*. Geraadpleegd op 12 oktober 2020, van Wageningen UR, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.
- Turenhout, M., Taal, C., & Haan, H. d. (2014). *Bedrijfsovername; Checklist bedrijfsopvolging en -overdracht*. Geraadpleegd op 19 oktober 2020, van LEI Wageningen UR.
- Van der Eijk, R. P.; Flören, R. H.; Jansen, S. F. (2004). *Financiering van de bedrijfsoverdracht binnen familiebedrijven*. Geraadpleegd op 27 april 2021, van Kluwer.
- Van Oers agro. (z.d.). *vanoers.nl*. Geraadpleegd op 28 september 2020, van vanoers.nl: <https://www.vanoers.nl/branches/agro/agrarisch-advies/accountancy-fiscaal-advies/landbouwwijstelling/>
- Veen, H. v., Silvis, H., Meulen, H. v., & Voskuilen, M. (2015). *Visies uit de agrarische praktijk op de landbouwwijstelling*. Geraadpleegd op 16 november 2020, van Wageningen UR: <https://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/340424>

verzekeringsbank, S. (2021). *svb.nl*. Geraadpleegd op 15 januari 2021, van svb.nl:
<https://www.svb.nl/nl/aow/bedragen-aow/aow-bedragen>

Vink, M., & Boezeman, D. (2018). *Naar een weekend perspectief voor de Nederlandse landbouw. Voorwaarden voor verandering*. Geraadpleegd op 15 december 2020, van Planbureau voor de Leefomgeving. Den Haag: Uitgeverij PBL.

Voordeckers, W., & Gils, A. v. (2003). *Goverance in het Vlaamse familiebedrijf*. Geraadpleegd op 10 oktober 2020, van Kortrijk: Jozef Lievens.

Wageningen University & Research. (2017). *Agrimatie*. Geraadpleegd op 2 november 2020, van Agrimatie: <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=7202>

Wageningen university & research. (2020-2021). *Handboek melkveehouderij*. Geraadpleegd op 21 september 2020, van Wageningen university & research.

Wageningen University & Research. (z.d.). Geraadpleegd op 29 november 2020

Wetten.overheid (z.d.). Geraadpleegd op 25 januari 2021, van [Wetten.overheid.nl](https://www.wetten.overheid.nl)

Bijlagen

1. Checklist schriftelijk rapporteren.

Checklist Schriftelijk Rapporteren 2018

Naam: Koen Verbeek

Klas: 4DVO

*De beoordelingscriteria die met een * zijn aangegeven, zijn 'killing points'. Wanneer de beoordelaar daarvan meer dan vijf heeft aangekruist, dien je het rapport/verslag op alle onvoldoende onderdelen te verbeteren. In het afstudeerwerkstuk zijn geen 'killing points' toegestaan.*

1. Het taalgebruik

- ☐ Bevat niet meer dan drie grammaticale, spel- en typefouten per duizend woorden; het rapport/verslag is dan afgekeurd*
- ☐ Heeft een actieve schrijfstijl*
- ☐ Is zakelijk, formeel en objectief *
- ☐ Is coherent (verwijs- en verbindingswoorden)*
- ☐ Heeft een adequate interpunctie*
- ☐ Bevat niet de persoonlijke voornaamwoorden 'ik/mij/me, jij/je/jou, jullie, u, wij/we/ons' *
- ☐ Is doelgroepgericht*
- ☐ Heeft een uniforme stijl*

2. De ordening

- ☐ Het verslag/rapport heeft een logisch opbouw
- ☐ Elk hoofdstuk heeft een logische alineastructuur
- ☐ Elk hoofdstuk kent een introductie (m.u.v. H.1)

3. Het rapport/verslag

- ☐ Is vrij van plagiaat*
- ☐ De pagina's zijn genummerd*
- ☐ Heeft een uniforme opmaak

4. De omslag

- ☐ Bevat de titel
- ☐ Vermeldt de auteur(s)

5. De titelpagina/het titelblad

- ☐ Heeft een specifieke titel*
- ☐ Vermeldt de auteur(s)*
- ☐ Vermeldt de plaats en de datum*
- ☐ Vermeldt de opdrachtgever(s)*

6. Het voorwoord:

- ☐ Bevat de persoonlijke aanleiding tot het schrijven van het rapport/verslag
- ☐ Bevat persoonlijke bedankjes (persoonlijke voornaamwoorden toegestaan)

7. De inhoudsopgave:

- ☐ Vermeldt alle genummerde onderdelen van het rapport/verslag*
- ☐ Vermeldt de samenvatting en de bijlage(n)
- ☐ Is overzichtelijk/gestructureerd
- ☐ Heeft een correcte paginaverwijzing

8. De samenvatting:

- ☐ Is een verkorte versie van het gehele rapport/verslag
- ☐ Bevat de conclusies
- ☐ Bevat suggesties voor verder onderzoek

- ☐ Bevat geen persoonlijke mening
- ☐ Staat direct na de inhoudsopgave

9. De inleiding

- ☐ Is hoofdstuk 1*
- ☐ Beschrijft het kader/de context en de aanleiding*
- ☐ Geeft inhoudelijke relevante achtergrondinformatie*
- ☐ Bevat de probleemstelling/de onderzoeksvraag*
- ☐ Vermeldt het doel*
- ☐ Bevat een leeswijzer voor het rapport/verslag*

10. Materiaal en methode

- ☐ Beschrijft de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Motiveert de keuze voor de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Past bij de probleemstelling/de onderzoeksvraag*
- ☐ Beschrijft de variabelen/eenheden
- ☐ Beschrijft de methode van data-analyse

11. De (opmaak van de) kern

- ☐ De hoofdstukken en de (sub)paragrafen met maximaal drie niveaus zijn genummerd*
- ☐ De hoofdstukken en (sub)paragrafen hebben een passende titel
- ☐ Een hoofdstuk beslaat ten minste één pagina
- ☐ Een nieuw hoofdstuk begint op een nieuwe pagina
- ☐ De zinnen lopen door (geen 'enter' binnen een alinea gebruiken)
- ☐ De figuren zijn (door)genummerd en hebben een passende titel (onder de figuur)*
- ☐ De tabellen zijn (door)genummerd en hebben een passende titel (boven de tabel)*
- ☐ Tabellen en figuren zijn zelfstandig te begrijpen
- ☐ In de tekst zijn er verwijzingen naar figuren en/of tabellen*
- ☐ De tekst bevat verwijzingen naar de desbetreffende bijlage(n)
- ☐ De tekst is ook zonder verwijzingen te begrijpen

12. De discussie

- ☐ Vermeldt de interpretatie(s) van de resultaten
- ☐ Bevat een vergelijking met relevante literatuur
- ☐ Geeft de valide argumentatie weer
- ☐ Evalueert de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Bevat een kritische reflectie op de eigen bevindingen

13. De conclusies en aanbevelingen

- ☐ Bevatten antwoord(en) op de onderzoeksvraag
- ☐ Zijn gebaseerd op relevante feiten
- ☐ Bevatten geen nieuwe informatie*

14. De bronvermelding

- ☐ Verwijzingen in de tekst zijn conform de APA-normen*
- ☐ De bronnenlijst is conform de APA-normen*

15. De bijlagen

- ☐ Zijn genummerd
- ☐ Zijn voorzien van een passende titel
- ☐ Bevatten geen eigen analyse
- ☐ Zijn overzichtelijk weergegeven

2. Planning

Afstuderen in juli 2021

Verwachte afstudeerdatum	Juli 2021	
Deadline inleveren – Vooronderzoek	Dinsdag 11 mei 2021, voor 13.00 uur (student krijgt uiterlijk 26 mei beoordeling)	Almere: afstuderen.hogeschool.almere@aeres.nl Dronten: afstuderen.hogeschool.dronten@aeres.nl
Deadline inleveren – Afstudeerwerkstuk	Maandag 7 juni 2021, voor 13.00 uur (student krijgt uiterlijk 18 juni beoordeling)	
Deadline inleveren – Eindexamendossier	Maandag 14 juni 2021, voor 13.00 uur	
Data – Eindexamengesprek	Dinsdag 22 juni 2021, Woensdag 23 juni 2021, Donderdag 24 juni 2021	.
Beoordelingsvergadering	Vrijdag 2 juli 2021	Woensdag 30 juni moeten alle cijfers zijn ingevoerd.
Datum – diploma-uitreiking	Almere: donderdag 8 juli 2021	